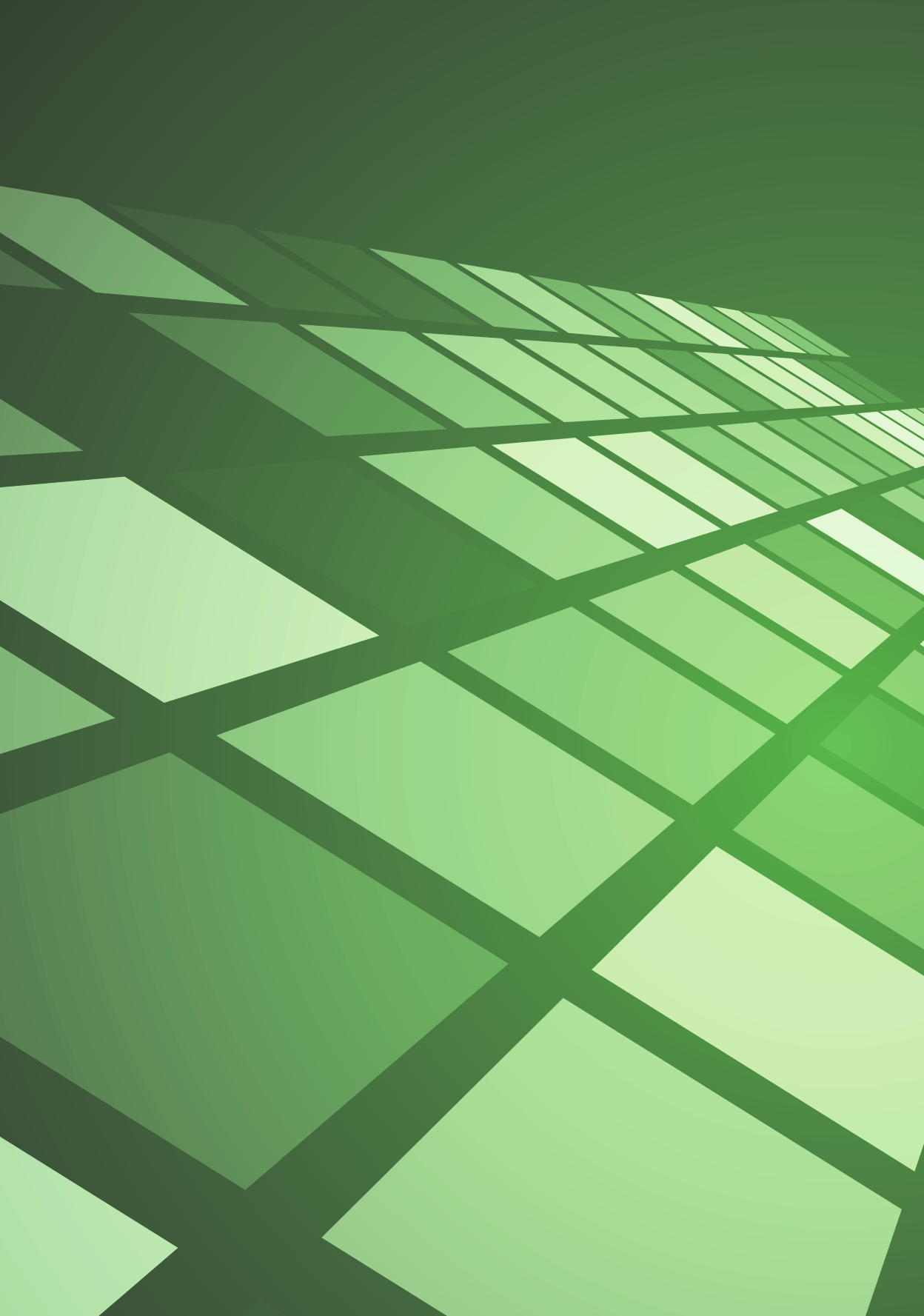

ARC ÉS ÁLARC

A HAMVAS INTÉZET FOLYÓIRATA | IV. ÉVFOLYAM 2. SZÁM

KOMMUNISTA ÁLLAMBIZTONSÁG

BIZTONSÁGKUTATÁS | SZELLEMTÖRTÉNET

ARC ÉS ÁLARC

A HAMVAS INTÉZET FOLYÓIRATA

2020

IV. ÉVFOLYAM 2. SZÁM

ISSN 1587-7949

IMPRESSZUM

KIADÓ HAMVAS BÉLA KULTÚRAKUTATÓ INTÉZET | FELELŐS KIADÓ DR. HANKISS ÁGNES |
FELELŐS SZERKESZTŐ MOLNÁR MÁRTON, TALLER JÁNOS | ISSN 1587-7949 |
A KIADÓ ELÉRHETŐSÉGE 1016 BUDAPEST, PIROSKA UTCA 11. TEL.: 488 0275 |
TITKARSAG@HAMVASINTEZET.HU | HAMVASINTEZET.HU

KIADVÁNYGONDOZÁS DAAZO KFT. | MUNKATÁRSÁK DEÁK DÁNIEL |
BORÍTÓ ÉS LAPTERV BUKOVICS ZOLTÁN | KORREKTÚRA FEKETE DÉNES |
NYOMDAI ELŐÁLLÍTÁS EUROPRINTING NYOMDA | FELELŐS VEZETŐ ENDZSEL ERNŐ

KOMMUNISTA ÁLLAMBIZTONSÁG

7

Cserényi-Zsitnyányi Ildikó
Egy véleménymondó „trükkjei”

9

Takács Tibor
Dünyögtek egy új mesét

29

Taller János
Heimweh – Honvág

47

Prof. Dr. Gál István László
A magyar állam titkainak védelme 1945-1990 között

75

Hankiss Ágnes
Állambiztonsági manipulációk

101

BIZTONSÁGKUTATÁS

135

Bács Zoltán György
Külföldi terrorszervezetek jelenléte
és tevékenysége Latin-Amerikában

137

Bebesi Zoltán
Iszlám radikalizáció a közép-ázsiai országokban

159

Rémai Dániel
Egy majdnem tökéletes társadalmi jelzőrendszer?

189

Wagner Péter
Egy CIA-s karakter nyomában

221

SZELLEMTÖRTÉNET

243

Beszélgetés Barabási Albert-Lászlóval

245

HANKISS ÁGNES

Állambiztonsági manipulációk

– vakfoltok, dezinformációk, legendák

„Hogyha ezt a cihát valahol felszakítják, nem tudom, hogy kire és merre száll a pelyhely... A mi állambiztonsági embereink, akik csinálták, sokan voltak.... ha beülnek a televízió kamerája elé, és elkezdenek mindannyian úgy beszélni, mint ahogy egyik-másik ma is teszi, akkor szétnézhetünk.”

Horváth István belügyminiszter meghallgatása¹

A kommunista állambiztonság tevékenységéről alkotott képünket vakfoltok és tévképzetek, dezinformációk és legendák tarkítják. Nem csupán a hiányzó dokumentumok nehezítik az átfogó feltárást, hanem az a körülmény is, hogy – a rendszerváltás első pillanatától fogva – a társadalmi köztudatban élő képet manipulációk, állambiztonsági műveletek befolyásolják. Három különböző vonatkozásban is érdemes lehet megvilágítani ezt az összefüggést.

¹ Magyar Országgyűlés Irattára és Levéltára (továbbiakban: OGY IL) E-gyűjtemény BB-0031/1990. (1990. február 15.) Dr. Horváth István volt belügyminiszter meghallgatása 93.o.

IRATMEGSEMISÍTÉSEK

Az állambiztonsági iratanyag tömeges megsemmisítésének tényét a rendszerváltás első időszakában minden hivatalos vizsgálat megállapította, de a pontos mennyiségéről és a válogatás szempontjairól nincsenek pontos ismereteink. *„A kutatások szerint 220-250 ezer embert szerveztek be a megelőző 40 év során. 1990 környékén 100 ezer ilyen beszerzési dossziének kellett lennie (vagyis »ügynökhagyatéknak«), a levéltárba ehhez képest csak 5000 érkezett be. Sajnos nem tudjuk megmondani, hogy mennyi iratot semmisítettek meg már a rendszer regnálásának korábbi időszakában, s mennyire gyorsult ez fel, ahogy közeledett az állampárt bukása.»²*

Az állambiztonsági szolgálat távozó tagjai – utólagos beszámolók szerint –, elsősorban a szabad választást megelőző időszakban keletkező, az „asztalon lévő” dokumentumokat próbálták meg ledarálni vagy elégetni. Kérdés, hogy csupán azért esett-e ezekre az iratokra a választás, mert éppen kéznél voltak... Vagy esetleg azért is, mert az utolsó évben, éppen ezek az aktív hálózatok, az operatív játszmák voltak hivatva befolyásolni a többpártrendszer kialakulását és a rendszerváltás folyamatát.³

Az átmenet vonatkozásában forrásértékű dokumentumoknak tekinthetők azok a jegyzőkönyvek, amelyek a Belső Biztonsági Szolgálat Tevékenységét Vizsgáló Országgyűlési Bizottság ülésein készültek⁴ és rávilágíthatnak az iratmegsemmisítések eltussolt, különböző legendákba és dezinformációkba burkolt tényére. A Bizottság 1990. január 31. és április 13. között az iratmegsemmisítések körülményeiről is meghallgatta a Belügyminisztérium (BM), a III-as Főcsoportfőnökség és a Főügyészség volt vezetőit. Diczig István vezérőrnagy, a Belügyminisztérium

² Kovács István: Az utolsó percig nem hitte el a magyar titkosszolgálat, hogy itt rendszerváltás lesz - interjú Gyarmati Györggyel, HVG, 2019. dec.23.

https://hvg.hu/itthon/20191223_Gyarmati_Gyorgy_interju (letöltés ideje: 2020. aug. 19.)

³ Lásd a III/III-as parancsnoki értekezletek jegyzőkönyveit: In: Hankiss Ágnes: Állambiztonsági játszmák 1988-1989, ENP-Parlamenti Képviselőcsoport – Hamvas Béla Kultúrákutató Intézet, Bp. 2012., 58-102.o.

⁴ Az Országgyűlés 1990.01.31-én hozta létre a Belső Biztonsági Szolgálat Tevékenységét Vizsgáló ad hoc Parlamenti Vizsgálóbizottságot. Lásd: 29/1990. (III. 13.) OGY határozata Belügyminisztérium belső biztonsági szolgálatának tevékenységéről. <https://mkogy.jogtar.hu/jogszabaly?docid=990h0029>. OGY (letöltés ideje: 2020. aug. 19.) (A bizottsági jegyzőkönyveket a Hamvas Intézet megbízásából Fráter Olivér gyűjtötte össze.)

Vizsgálóbizottságának vezetője elismerte az iratmegsemmisítést, amelyet a BM ügyrendje szerinti folyamatos tevékenységnek nevezett. Hangsúlyozta: „Az általunk kifogásolt tevékenység arra vonatkozott, hogy 1989. Január 1-én még 105 személyi dosszié volt ezen a csoportfőnökségen, és ebből a vizsgálat idejére már csak három maradt [...] A jegyzőkönyv nélküli iratmegsemmisítésre egy aláírás nélküli, miniszterhelyettesi titkárságról származó utasítás ment ki. Ez az utasítás a birtokunkban van. A Bizottság tagjai majd megtekinthetik.”⁵ Bajcsi István főhadnagy volt talán az egyetlen az állambiztonsági tisztek közül, aki őszintén próbált számot adni a valóságról: „Hogy mennyire lázas tevékenység folyt, arra jellemző, hogy még éjszaka is ment; az osztályvezető különvonult és ő a maga anyagát külön vitte. Kérdezte, hogy hol van a megsemmisítő gép, mert azokat az anyagokat saját maga kívánja megsemmisíteni. Nekünk nem is adta ide. Hatalmas mennyiségű iratanyag semmisült meg. Az én páncélszekrényemben, amikor eljöttem a Szolgálatról, a telefonkönyvemen kívül semmi nem volt.”⁶ Kámán József főügyész-helyettes a Főügyészség által lefolytatott vizsgálatot ismertette, és leszögezte, hogy az állambiztonsági szervek egészen december végéig – azaz a Köztársaság kikiáltása után is – lehallgatták a demokratikus pártok munkatársait. „December 22-én újabb intézkedés született, amely annyiban módosította a korábbi, hogy az anyag megsemmisítéséről nem kell jegyzőkönyvet fölvenni. [...] Van azonban mégis egy rendkívül fontos anyag. Ha a tanuk között van koronatanu, akkor az okirati bizonyítékok között ez a korona-bizonyíték: a BM 3/3. csoportfőnökségén megtaláltuk a napijelentések gyűjtőjét november első napjaitól a nyomozás elrendeléséig. Ezeknek a napi jelentéseknek az elolvasása és értékelése jelentett végül egy kiinduló pontot a későbbi nyomozáshoz. Meg kell mondanom, hogy ezek között megtaláltuk azoknak a napi jelentéseknek az eredetijét is, amit a feljelentéshez mellékeltek a feljelentő két szerv, illetve amelyeket eljuttattak a kormányhoz, illetve a sajtóhoz [...] Mit jelentenek ezek tartalmilag? A feljelentők a sajtókonferencián használták a »triviális« kifejezést az információkkal kapcsolatban. Ezek többsége valóban semmitmondó, mert az újságolvasó ember az újságokból is ki tudja olvasni, össze tudja gyűjteni. A másik része – nem vitás –, pártokra, egyesülésekre, azokhoz tartozó vezető személyekre vonatkozik. Ha nevesíteni is akarok, akkor jelentős

⁵ OGY IL E-gyűjtemény BB-004/1990. (1990. február 1.) Beszélgetés Diczig István vezérőrnaggyal, a belügyminisztériumi vizsgálóbizottság vezetőjével 10-12.o.

⁶ OGY IL E-gyűjtemény BB-0031/1990. (1990. február 15.) Bajcsi István főhadnagy meghallgatása 71.o.

számban szerepel közöttük a FIDESZ, az SZDSZ, az MDF, az SZDP, az MSZMP dolgait érintő anyag; szó esik a Kádár János Társaságról, ezek belső elképzeléseiről [...] Mi ezeknek a jelentéseknek a sorsa? Ezeket készíti az ugynevezett 7-es osztály, az elemző-értékelő osztály. Feladata az elemzés, értékelés, illetve a vidéki szervezetek instruálása [...] Egy-két esetben október 23. utáni anyagból is kitűnik, hogy kapott részjelentést, részértékelést az MSZP elnöksége.”⁷

A meghallgatottak többségének elbeszélése azonban a tagadás, a mellébeszélés, a csúsztatás, a ködösítés, az áthárítás, az átkeretezés és a visszafordítás elemeiből építkezett, és egymáshoz meglehetősen hasonló vonalvezetést követett. A befolyásolást szolgáló narratívák tipikus megoldásait egy-egy kiragadott példával lehet megvilágítani.

Horváth József vezérőrnagy – amint néhány másik állambiztonsági vezető is –, a III/III-as Csoportfőnökség vezetője a törvénytelen iratmegsemmisítések indokát és felelősségét nyilvánvaló csúsztatással próbálta összekapcsolni a Dunagate-üggyel*: „[...] ha nem jön ez a botrány, akkor kapkodás nélkül, a törvényesség teljes betartásával tudtuk volna rendezni az iratanyagok megsemmisítését január végéig.”⁸ A Dunagate-ügy főszereplője, Végvári József, a III/III-as Csoportfőnökség őrnagya úgy döntött, hogy napvilágra hozza az állambiztonsági szolgálatoknál folyó iratmegsemmisítéseket és a törvénytelen, titkos információgyűjtést. „Alapos előkészületek, konspiráció, majd ellenzéki személyek bevonása után megszervezte a »Céghez« történő behatolást. Még 1989. december 24-én, a Hősök terein tartott öktenikus istentisztelet alkalmával, kapcsolatba lépett Roszik Gábor lelkésszel és általa, a Fekete Doboz munkatársával, Lovas Zoltánnal. 1989. december 25-én Lovas Zoltán és egy operatőr kamerával felszerelve, Végvári őrnagy utasításait követve bejutott az állambiztonsági szolgálat szigorúan őrzött objektumába (Néphadsereg, ma Falk Miksa utca 9–11.). Itt sikeres felvételeket készítettek az információszerzést bizonyító dokumentumokról és az alagsorban

⁷ OGY IL E-gyűjtemény BB-002/1990. (1990. január 31.) Dr. Kámán József katonai főügyész meghallgatása 12-15.o.

⁸ A Dunagate ügy: 1990. január 5-én a FIDESZ és az SZDSZ képviselői nyilvános sajtótájékoztatón jelentették be, hogy a titkosszolgálat továbbra is megfigyelés alatt tartja a legális szervezeteket és jelentést tesz róluk a kormánynak.

⁹ OGY IL E-gyűjtemény BB-0022/1990. (1990. február 9.) Horváth József vezérőrnagy meghallgatása 104.o.

már bezsákol, bezúzott, megsemmisített iratmaradványokról. Az ekkor éppen látható zsákok számát közel ezerre becsülték.”¹⁰ A Dunagate-botrány azonban – az események dátumait tekintetbe véve – Horváth József állításával szemben nem szolgálhatott magyarázatul arra, hogy már két héttel korábban elkezdődött a pánikszerű iratdarálás. Hiszen, amint az ügyészszégi vizsgálat is megállapította, a jegyzék nélküli iratmegsemmisítések december 22-én kezdődtek, a Dunagate-botrány viszont csak január 5-én robbant ki. „[...] ez az iratmegsemmisítés nem valamiféle politikai indítékú szemét eltüntetés volt. Ezt felelősséggel mondhatom. Kimondottan az Alkotmányból és a Büntető Törvénykönyvből fakadó kötelességnek tekintettük az iratmegsemmisítést. December 18-án írtam alá azt a jóváhagyást, hogy induljon meg ez a munka...”¹¹ –fejtegette a Bizottság előtt Pallagi Ferenc miniszterhelyettes. Ez a különös mentegetőzésben foglalt dátum is cáfolta a Dunagate-botránnyal való összefüggést. Kivéve abban az esetben, ha az állambiztonság már korábban mindenről tudott... De ha így is történt, azóta sem került elő semmilyen bizonyíték. Vagy ha így is volna, miért szólták el magukat a megkérdozettek a Bizottság előtt?

Többek védekezésében megjelent az átkeretezés és a visszafordítás meglehetősen paradox technikája is. Azzal érveltek, hogy ha az általuk korábban gyűjtött információk törvénytelenek voltak, és az egész belső elhárítási tevékenységet szégyenteljesnek és elvetendőnek tartja a demokrácia „ítélőszéke”, akkor szerintük helyesen járnak el a vonatkozó dokumentumok megsemmisítésével, hiszen alkotmányellenes cselekedetnek is minősülhet ezt a „pletykatömeget” megőrizni a kíváncsi utókornak. „Tisztelettel megkérdozem: a négy évtized alatt fölgyülemlett mintegy 1400 dossziében foglalt semmitmondó, pletykákat tartalmazó – utólag már tudjuk – emberek becsületébe is belegázoló anyagok tartása mennyire lett volna helyes, mennyire lett volna szabad, mennyire szolgálta volna az új rendszer kialakítását...”¹² – tette fel a furcsa kérdést Horváth József vezérőrnagy, a III/III- as Csoportfőnökség vezetője. A paradox érvelés Horváth István belügyminiszter beszámolójából is visszaköszön: „Hogyha ezt a cihát valahol felszakítják, nem tudom, hogy kire és merre száll a pehely. A mi állambiztonsági embereink, akik

¹⁰ Drucza Attila: A Dunagate-ügy, Történelemportal, 2010. jan. 7.

<https://tortenelemportal.hu/2010/01/dunagate/> (letöltés ideje: 2020. aug. 22.)

¹¹ OGy IL E-gyűjtemény BB-0022/1990. (1990. február 9.) Pallagi Ferenc meghallgatása 102.o.

¹² OGy IL E-gyűjtemény BB-0022/1990. (1990. február 9.) Horváth József vezérőrnagy meghallgatása 72.o.

csinálták, sokan voltak – nem kell fele ennyi sem – nem fognak géppisztollyal rohagálni Budapesten a körúton és a Rákóczi úton, mint a Securitate¹³ emberei. De ha beülnek a televízió kamerája elé, és elkezdnek mindannyian úgy beszélni, mint ahogy egyik-másik ma is teszi, akkor szétnézhetünk. Van, aki pénzért teszi, van, aki politikai áruba bocsátja ezeket a dolgokat: egyik sem helyes, azt hiszem.”¹⁴ „Tudni kell, hogy például mint Tőkés László esetében, nem hozzá építenek be lehallgató készüléket hiszen minden beszédét elmondja emberek előtt, semmit sem lehet megtudni, amit nem mond el nyilvánosan is. Biztonsági be rendezéseket kell azonban beépíteni, amerre megy. Éjt nappallá téve lótnak-futnak az emberek – a kormányórság meg az állambiztonság operatív emberei –, akiknek ez a feladatuk. Csak képzeljék el, ha valami történne vele Magyarországon!”¹⁵ „[...] az operatív feldolgozás iratait és a hálózatokra vonatkozó iratokat, ha azoknak az értelme megszűnt, meg kell semmisíteni. [...] itt összegyűlt a történelem során elég sok minden, ami feleslegessé vált. [...] Ezeknek viszont a megtartása lett volna törvénytelen. Ugyanez vonatkozik a hálózati személyekre. [...] Ezek a 60-as, 70-es évekből való poros okmányok; egyik-másik a 80-as évekből. Ezeknek a megsemmisítése szerintem megfelelt azoknak a jogi változásoknak alkotmányos, büntetőjogi és büntetőeljárás-jogi vonatkozásban, valamint azoknak a parancsoknak, amelyek ezt előírják.”¹⁶ Egyik-másik a 80-as évekből? – kérdezhetnénk vissza, nem csekély jogos iróniával.

A parlamenti vizsgálóbizottság tagjai azonban nemigen kérdeztek vissza. Meglepő, hogy a több hónapos meghallgatások során szinte soha nem kérdőjelezték meg a cinikus vagy mondvacsinált fejtegetéseket, és ha olykor valamelyikük bátortalanul mégis csak rámutatott egy-egy ellentmondásra, nem szembesítette azokkal a megkérdezetteket.

Kékesdi Gyula őrnagy, a III/III-7-es osztály vezetőjének rövid meghallgatása igen érzékletesen mutatja a kérdezők és a válaszadók egyenlőtlen viszonyát. Kényes pontokon az őrnagy eltökélten *mellébeszél*t, a Bizottság tagjai pedig tanácstalanul

¹³ Securitate (Departamentul Securităţii statului – Állambiztonsági Osztály) politikai rendőrség Romániában, 1948 és 1990 között működött.

¹⁴ OGY IL E-gyűjtemény BB-0031/1990. (1990. február 15.) Dr. Horváth István volt belügyminiszter meghallgatása 93.o.

¹⁵ uo. 132.o.

¹⁶ uo. 83-84.o.

végül feladták. Kékesdi Gyula 1984-ben a BM III/III-4-es, azaz a „demokratikus ellenzékkal” foglalkozó alosztályán dolgozott. Ekkor szervezte be „Árva Ádám” fedőnéven Hegyes Zoltán író, tanárt. 1988-ban a BM III/III-4-c alosztály munkatársaként ő volt „Kerecsen” beszervezője és tartótisztje. (A III/III-4-c. alosztály a „nemzeti ellenzék” „háritotta el”.) 1989 elején a III/III-7-es osztály vezetőjévé léptették elő. (Ez foglalkozott a jelentőszolgálattal, a belső elhárítás adattárának és nyilvántartásának a vezetésével.) 1989. június 16-án az ő irányításával állították össze a háromóránkénti helyzetjelentéseket az újratemetéssel kapcsolatba hozható eseményekről. 2000 októberében a Nemzetbiztonsági Hivatal Tanácsadó- és Információs Osztályának a vezetője lett. 2003 márciusától Tóth András nemzetbiztonsági szolgálatokat felügyelő miniszter főtanácsadjaként dolgozott. Az, ahogyan saját elhanyagolhatóan mellékes szerepét a parlamenti vizsgálóbizottság előtt jellemezte, nem állt összhangban azzal, ahogyan például Kámán főügyész a Kékesdi által vezetett osztály valóságos és az elmondottnál jóval fajsúlyosabb szerepéről beszámolt.

Megkerülhetetlen ezen a ponton, hogy szóljunk a parlamenti vizsgálóbizottság tagjairól is. Nehéz ma már megállapítani, kit és milyen alapon választott ki az őt küldő szervezet. Az ellenzéki szervezeteknek persze nem volt túlságosan bő személyi választéka az utolsó pártállami parlamentben. Feltehető, bár nem bizonyítható, hogy a rendszerváltás küszöbén az állambiztonsági szolgálat még elég jelentős és kiterjedt kapcsolati hálójával, befolyásolási képességgel rendelkezett ahhoz, hogy részben alakíthassa a jelölés folyamatát és a személyek kiválasztását. Az elnök Mezey Károly, független képviselő, kismátyai sebészorvos, a Magyar Madártani Egyesület örökös elnökségi tagja, civilben lelkes ornitológus. Az első szabad választás után nem hallunk róla többé. Tagok: Dr. Fodor László (MSZMP), Géczi István (semleges képviselőcsoport), Varga Sándor (MSZP), Viola Károly (független). Az MDF-et Debreczeni József, az SZDSZ-t Tamás Gáspár Miklós képviseli. Debreczeni föltűnően passzív résztvevő, szinte egyáltalán nem tesz fel az állambiztonsági vezetőknek szorongató kérdéseket. Tamás Gáspár Miklós igen aktív tagja a bizottságnak, de föltűnő – különösen a tőle megszokott elég lucidus és heves stílus ismeretében –, hogy ő sem szembesíti a meghallgatottakat a tényekkel és őszintétlenségükkel, inkább engedi kibújni őket a valós választás kényszere alól. Az ok talán olykor lélektani lehetett: vádlóként szemközt ülni a hónapokkal korábban még misztikus ködökkel és félelmekkel körülvett, súlyos

titkokkal felszerelkezett állambiztonsági tisztekkel, olyan furcsa szerepcserét teremtett, amely előidézhetett a kérdezőkben némi bénultságot és túlzásba vitt udvariassággal palástolt zavart. A bizottság elnöke kínos igyekezettel, sorozatos alákérdezésekkel segítette az állambiztonsági tiszteket. Gyöngyszem az az epizód, amikor az egyedülként őszintének mutakozó Bajcsi főhadnagyba dr. Mezey Károly bizottsági elnök belefojtaná a szót:

„Elnök: ...bennem felmerült a kérdés, hogy netán a túlzott nyíltság...

Bajcsi István: Az én nyíltságom?

Elnök: Igen. Azt hiszem, titkosszolgálatnak lennie kell. Más kérdés, hogy milyen céllal: ezt feszegetjük mi tulajdonképpen. Azoknak a módszereknek a túlzott nyilvánosság tétele vajon nem sérti-e meg nagyon ezt a szolgálatot, amely erősen megsérült amúgy is – talán indokoltan –, nem ártalmas-e a túlzott sajtónyilvánosság...”¹⁷

Horváth József vezérőrnagy a meghallgatása során meglehetősen árnyaltan próbálta megnyerni a bizottság tagjainak rokonszenvét. *„Még egy dolgot hadd mondjak el. Ezt Ön talán még jobban tudja, mint én, mert én szenvedő alanya voltam akkor még kis beosztotként. Egy évtizeden ment egy nagyon komoly mentési akció az erdélyi értelmiség átmentésére. Ebben benne van Sütő András, benne van Tamás Gáspár Miklós, benne van Szőcs Géza – tehát benne vannak azok az értelmiségiek, akiket ott a Securitate üldözött. Ezeknek az embereknek az átmentése a bürokratikus akadályok miatt, a két ország között fennálló szerződések miatt és annak a szörnyű nyomása alatt nagyon nehéz volt. Felelősséget kellett vállalni. Miután én elég mozgékony ember voltam, nem egy ilyen feladatot kaptam a minisztertől, miniszterhelyettől az akkori csoportfőnökön keresztül, hogy harcoljam végig: ezeknek az embereknek engedélyezzék a letelepedést. Nem egy esetben nekem kellett közbenjárnom az Egészségügyi Minisztériumnál, hogy adjanak valamilyen segílyt, mert ez az ember áttelepült ide, de éhen hal, vagy hogy adjanak neki orvosi kezelést”¹⁸* A monológot hallgatva Tamás Gáspár Miklós közbevetette, hogy neki is négy és fél évig tartott az áttelepülés. Horváth vezérőrnagy így folytatta: *„Most már beszéljünk őszintén – és szeretném, hogyha*

¹⁷ OGY II E-gyűjtemény BB-0031/1990. (1990. február 15.) Bajcsi István főhadnagy meghallgatása 53-54.o.

¹⁸ OGY II E-gyűjtemény BB-0022/1990. (1990. február 9.) Horváth József meghallgatása 131-132.o.

ez jegyzőkönyvön kívül maradna. Az Ön személyével kapcsolatban mindent elkövettek annak érdekében, hogy bebizonyítsák: Ön a Securitatenek a tájékoztatója. Nem tudtam megmagyarázni, hogy ez a Securitatenek egy olyan provokációja, amelynek során azt, aki tisztességes, aki nem volt hajlandó őket tájékoztatni, aki nem volt hajlandó nekik aláírni, akiktől félnek, azt be fogják feketíteni. A speciális szolgálatok közötti harcban ez természetes dolog. Aki az elmúlt időszakot nem ebben a bonyolult helyzetben ítéli meg, és aki a mostani botrányt nem ezek szerint kezeli, azzal szemben nincs sok értelme, hogy bármit is mondjon az ember.”¹⁹ Különös érvelés. Hihető lehetett-e az az érvelés, hogy éppen egy állambiztonsági vezető dicsérte azokat, akik nem voltak hajlandók együttműködni egy kommunista ország szolgálatával, és rosszalta azokat a módszereket, mondjuk a provokációt, amelyet ő maga is naponta alkalmazott? Gyanúba keverhetett akár ártatlan embereket, üzenve azoknak is, akik nem voltak ártatlanok...

Sarkalatos dokumentum az a „Javaslat” címet viselő irat, amelyet a III/III-as Csoportfőnökség készített Pallagi Ferenc miniszterhelyettes számára némileg ködös címmel felruházva: „Az operatív nyilvántartások területein végrehajtandó felülvizsgálati munka irányelveinek a kialakításáról”.²⁰ A szerteágazó javaslatból kiemelve néhány fontosnak tetsző pontot: „4. Az operatív és hálózati nyilvántartásból törölt személyek adatait a kapcsolódó operatív és igazgatásrendészeti manuális és gépi nyilvántartásból is törölni kell. 5. A BM III/I., BM III/II., BM III/III. és a BM III/IV. Csoportfőnökségek vezetői tekintsék át adat- és irattáraikat. Azokból az illetékességi körüknek nem megfelelő adatokat töröljék, az anyagok semmisítsék meg. 7. Az Operatív Nyilvántartó Osztály kapjon felhatalmazást, hogy saját hatáskörben semmisítse meg az alábbi anyagokat: a/ SZT-tisztek irattározott »Biztonsági« és »Levelező« dossziéi, a kartonokkal együtt. b/ 1956 előtt irattározott operatív dossziék.”²¹

A dokumentum pedig felsorolta azokat az objektumokat és elhárítási vonalakat is, amelyekre a megsemmisítési javaslat kiterjedt: 1. oktatási intézmények, 2. kulturális objektumok /vonalak/, 3. felszabadulás előtti, utáni jobboldali pártok szervezetek

¹⁹ uo. 132-133.o.

²⁰ Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára (ÁBTL) 1.11.1. ÁBMHT 163.d. Javaslat az operatív nyilvántartások területein végrehajtandó felülvizsgálati munka irányelveinek a kialakításáról, 1989. október 16.

²¹ uo.

*tagjainak anyagát tartalmazó dossziék, 4. 1956-os eseményekre vonatkozó anyagok, a rehabilitációs eljárások befejezése után.*²²

A javaslatok között szerepelt az elhunytak, az MSZMP-tagok, a funkcióban lévő, illetve éppen pozícióba kerülő tanácsstagok, képviselők, magasabb egyházi tisztségviselők és a kizárt hálózatok beszervezési dossziéinak a megsemmisítése, valamint azoké is, akiket ugyan beszerveztek, de tényleges hálózati munkát nem végeztek. A javaslat rendelkezett a hálózati naplók megsemmisítéséről is. Kezdeményezve azt is, hogy „A beszervezések engedélyezésére jogosult vezető vizsgálja felül a hálózati jelölteket, hogy azok kialakítható, illetve meglévő hírszerző lehetősége a Nemzetbiztonsági Szolgálat elé támasztott új követelményeknek megfelelnek-e. Abban az esetben, ha e követelményeknek nem felelnek meg, a tanulmányozást meg kell szüntetni, a figyelőztetést törölni, és a keletkezett anyagokat meg kell semmisíteni.”²³ Láthatólag a „felülvizsgálat”, azaz a megsemmisítés szinte mindent célba vett – az SZT-tisztek Biztonsági és Levelezési dossziéitől a Bizalmas Nyomozások anyagain át az Objektum-dossziéig és a Hálózati Naplókig. Az állambiztonsági javaslatok és lépések háttérében az MSZMP, és az éppen átvedlő utódpart instrukciói és érdekei álltak – hiszen ők voltak megrendelők.

HOMÁLYBAN HAGYOTT HÁLÓZATOK

Az állambiztonsági hálózatok valóságos felépítéséről, a kapcsolatok eltérő típusairól még a téma iránt érdeklődők körében is komoly ismerethiány a jellemző. A közérdeklődés fókuszában a rendszerváltástól fogva elsősorban az ügynökök vagy ahogyan a köznyelvben használatos, a „besúgók” álltak. Vélhetőleg manipulatív szándék és tudatos dezinformáció eredménye, hogy csupán a belső elhárítás, a III/III-as Csoportfőnökség ügynökei váljanak bűnbakká, közmegvetés vagy adott esetben nyilvános bűnbocsánat tárgyává. Azt a tényt homályban tartották, hogy a hálózatok más típusai is meghatározó – és morális szempontból nem kevésbé aggályos – szerepet tölthettek be az állambiztonsági szolgálat gépezetében. Így lehetett évtizedeken keresztül elhinteni például azt a legendát, hogy párttagot

²² ÁBTL 1.11.1. ÁBMHT 163.d. Javaslat a folyamatban lévő ügyek, foglalkoztatott hálózatok és a felgyűlemlett operatív és hálózati irattári anyagok felülvizsgálatáról, 1989. október 16.

²³ uo.

nem lehetett ügynöknek beszervezni (ami így önmagában véve sem volt igaz), miközben a párthű emberek többsége nem ügynökként, hanem szigorúan titkos tisztként, titkos munkatársként, titkos megbízottként vagy hálózaton kívüli kapcsolatként töltötte be fedett küldetését. Az a tény szintén homályban maradt, hogy a politikai manipulációkban, a rendszerváltás befolyásolásában, a rabló-privatizációkban, a belőle százfelé burjánzó fehérgalléros bűnözésben főként a fenti szereplők játszottak kulcsszerepet.

A hálózatok különböző válfajai elsősorban az oktatási célra készült jegyzetekből, állambiztonsági tankönyvekből ismerhetők meg. Az oktatási anyagok főképpen abból a szempontból mutatták be a hálózatok típusait, hogy az operatív tisztek milyen eltérő viselkedésmódot, magatartási vonalat kövessenek az egyikkel és másikkal való együttműködésben. A hálózati típusok rövid és a kutatók körében ismert meghatározásai helyett inkább beszédes részleteket, érzékletes példákat mutatnak be a különböző hálózati szerepek tartalmából.

Ügynök. Feladatát érdekből, pénzért vagy zsarolt helyzete miatt vállalta. Az ügynök konspirált formában tartotta a kapcsolatot a tartótisztjével, jelentéseit fedőnéven készítette el. Valóságos személyi adatait a B (azaz beszervezési) dossziében rögzítették.²⁴

Titkos munkatárs (TMT). Feladatát meggyőződésből, a szocialista rendszer iránti elkötelezettségéből végezte. „A titkos munkatárs a Belügyminisztérium állambiztonsági szervei hálózatának olyan kipróbált tagja, aki elvi, hazafias meggyőződésből fakadó hivatástudattal, magasfoku áldozatkészséggel és kezdeményezően vesz részt a titkos együttműködésben. Személyi tulajdonságainál fogva az ellenség felderítésére, tevékenységének megakadályozására irányuló legbonyolultabb hálózati feladatok teljesítésére is alkalmas. A titkos munkatárs kategóriához ennek alapján a hálózat legkvalifikáltabb tagjai tartoznak.”²⁵

²⁴ Orgoványi István: A politikai rendőrség hálózati munkájának szabályozása 1954 és 1989 között, In: Betekintő 4.évf. (2010.) 3.sz.
http://epa.oszk.hu/01200/01268/00015/pdf/EPA01268_betekinto_2010_3_orgovanyi.pdf
 letöltés ideje: 2020. aug. 26.

²⁵ uo.

Titkos megbízott (TMB). Motivációja többnyire személyes természetű volt. Például az operatív tiszttel kiépített, esetleg még régebbre visszanyúló kapcsolata.²⁶

Mindhárom típus közös vonása a fedőnév használata és a kapcsolattartás rendszeressége. A TMT-k és TMB-k tevékenysége semmivel sem volt szerényebb vagy súlytalanabb, mint az ügynököké. Vizsgáljuk meg kiragadott példaként a Nógrád megyei RFK Állambiztonsági szervéről szóló jelentést 1989 februárjából: a 107 aktív hálózati személy között található 2 TMT, 84 TMB, 4 Ügynök és 17 T-lakás tulajdonosa.²⁷ Kérdés, hogy pusztán az ügynevezett ügynöklisták segítségével mennyit tudhatnánk meg a Nógrád megyei állambiztonsági szervek ténykedéséről, ha a 107 foglalkoztatott hálózat közül csupán a 4 ügynök személyét ismernénk?

Hálózaton kívüli kapcsolat (HKK). Az állami vezetők, párttagok általában hálózaton kívüli kapcsolatként töltötték be segítő szerepüket. A hálózaton kívüli kapcsolatokat nem vették nyilvántartásba, nem nyitottak róluk dossziét, valódi nevükkel vagy monogramjukkal szerepeltek az iratokban, nem kaptak fedőnevet. A tőlük nyert információkat az operatív tiszt foglalta írásba, mivel jelentés írására a HKK nem volt kötelezhető (de önkéntesen akár le is írhatta a közlendőit). Mindazonáltal az ügynevezett jutalom-elszámolásokból és az egyes osztályokon önállóan vezetett nyilvántartásokból meg lehetett volna többet is tudni róluk. Az 1983-as „A hálózaton kívüli kapcsolatok helye, szerepe és jelentősége a hírszerző munkában” című, a III/I-es Csoportfőnökségen készült tankönyv²⁸ az állambiztonsági szervek tömegkapcsolatának a szélesítésével foglalkozó BM-parancs alapján határozta meg a HKK-k feladat körét: „Az állambiztonsági szervek alakítsanak ki rendszeres munkakapcsolatot illetékességi területükhöz tartozó minisztériumok, intézmények, vállalatok, stb. azon vezetőivel (a továbbiakban: hivatalos kapcsolatot), akik beosztásuknál, hatáskörüknel fogva kellő áttekintéssel rendelkeznek az adott terület helyzetéről és készséget tanúsítanak az állam-biztonsággal összefüggő adatok szolgáltatására, az operatív munkát elősegítő egyes személyi

²⁶ uo.

²⁷ ÁBTL 1.111. ÁBMHT 56.d. Jelentés az 1983-1938 [sic!] végzett állambiztonsági munka tapasztalatairól, 1988. [sic!] febr. 2.

²⁸ ÁBTL 4.1. A-3005/37 A hálózaton kívüli kapcsolatok helye, szerepe és jelentősége a hírszerző munkában 7.o.

és tárgyi feltétel biztosítására.”²⁹ A hazai HKK-kat (a külföldön dolgozók foglalkoztatása más szabályok szerint történt) úgy jellemzik a tankönyvek, mint a szocializmushoz hű, gyakran MSZMP-tag, általában vezető beosztásban dolgozó magyar állampolgárok. Szerepkörükről azonban a rendszerváltás után sem vált közismertté az a körülmény, hogy küldetésük korántsem merült ki az állambiztonsági szervek hírigényének kiszolgálásában, a környezetükből merített információk pusztán átadásában, hanem számos esetben műveleti feladatot is teljesítettek. A tankönyv megfogalmazásában a hálózaton kívüli kapcsolatokat „[...] nemcsak a felsőbb szervek tájékoztatását szolgáló információk megszerzésére használhatjuk eredményesen, hanem számtalan operatív értékű információ forrásai is lehetnek. Nem lehet lebecsülni szerepüket az objektum tanulmányozása, személyek megismerése, operatív (ügynök) helyzetre vonatkozó adatok szolgáltatása, legális feladatok ellátása, stb. szempontjából sem [...] a jól képzett HKK-ok közvetlenül még az ügynök hálózat céltudatos és hatékony foglalkoztatását is elősegítik, mivel tehermentesítik az ügynökséget más közbeeső feladatok ellátásától [...] Ugyancsak jelentős az a sajátosan hazai HKK-okhoz kötött segítség, amelyet e kapcsolatok gyakran nyújtanak fedőpozíciók kialakításához, operatív tisztek által végrehajtandó akciók legalizálásához.”³⁰

Számos esetben a hálózaton kívüli kapcsolatok tevéleges közreműködését vették igénybe akkor is, amikor valamilyen titkos műveletet készültek végrehajtani az adott objektumban. Ilyen esetekben azonban az operatív tiszt nem avathatta be a hálózaton kívüli kapcsolatot az ügy részleteibe, konkrét tartalmába, sőt olykor legendába burkolta, mivel sem az ügyet, sem az eszközöket nem fedhette fel előtte. Előfordult azonban, hogy az operatív tiszt – anélkül, hogy a célt ismertette volna – engedélyezett terv szerint megkérte a hivatalos kapcsolatot, hogy vegyen részt ő is az akcióban. Az egyik ismert esetben írásmintát akartak beszerezni valakitől, ehhez a személyzeti vezető közreműködését vették igénybe, de végül is az akció kudarcba fulladt, mert a bizalmas nyomozás célszemélye kizárólag írógépen írt. *Történészek az állambiztonság célkeresztjében* című munkafüzetében Óze Sándor írt például arról, hogy a Történettudományi Intézet néhány vezető munkatársa – Benda Kálmán, dr. Kenyeres László, dr. Jászai Magda és Kosáry Domonkos – ellen folyó állambiztonsági művelet sikere érdekében Hanák Péter

²⁹ uo. 12.o.

³⁰ uo. 7.o.

történész vállalkozott arra, hogy titokban átvizsgálja kollégái fiókjait. Kenyeres fiókjában egy naplót és egy feljegyzést talált „*amelynek hangja és tartalma teljes mértékben a fennálló rendszer ellen szólt és láthatóan terjesztésre, nyomtatásra készült*”.³¹ Hasonló tartalmú, virágnyelven megírt levelet emelt ki Jászai fiókjából. Az iratokról Hanák Péter feljegyzést készített, mellékelte a naplót és a levelet, eljuttatta az állambiztonsági szolgálathoz, ahol mindezek alapján nyomozást indítottak. Ezt követően határozták el a III/III-as Csoportfőnökségen, hogy konkrét behatolást hajtanak végre a Történettudományi Intézetben. Hanák Péter segített az akció kivitelezésében, az operatív tisztek pedig lefényképeztek az íróasztalfiókokban elzárt személyes iratokat. Ügynökként azonban nem szervezték be.

A hálózaton kívüli kapcsolatok különböző típusai mind a feladatok kiszabása mind a kapcsolattartás tekintetében némileg eltértek egymástól.³²

a) hivatalos kapcsolat

A hivatalos kapcsolatot nem az operatív tiszt választotta ki, hanem az adott személy a maga intézményi, társadalmi, politikai funkciójából következően segítette az állambiztonsági szolgálat tevékenységét.³³ Hivatalos kapcsolat lehetett az igazgató, a személyzeti osztály vezetője, a párt- és tömegszervezetek választott vezetői, így az MSZMP, a KISZ és az SZB titkárai, minisztériumok, társadalmi, gazdasági, kulturális, tudományos szervezetek és televíziók, rádiók, sajtóorgánumok vezető munkatársai. Hivatalos hálózati kapcsolatot épített ki a III. Főcsoportfőnökség az Ifjú Gárdával, a Munkásőrséggel vagy az Önkéntes Társadalmi Munkások szervezeteivel.

Az egyetemeken, főiskolákon dolgozó hivatalos kapcsolatok szoros együttműködést alakítottak ki az állambiztonsági szervekkel. Előfordult például, hogy az egyetem rektora megkérte a vele kapcsolatot tartó operatív tisztet, hogy javasoljon megbízható tolmácsot az egyetemre érkező külföldi vendégek kalauzolásához. A hivatalos kapcsolat tájékoztatta az állambiztonsági tisztet a Nyugatra utazó személyekről, delegációkról, aminek a szolgálat a tippkutatásban is hasznát vehette.

³¹ Óze Sándor: Történészek az állambiztonság célkeresztjében, ENP Parlamenti Képviselőcsoport – Hamvas Béla Kultúrakutató Intézet Bp. 2014. 52.o.

³² ÁBTL 4.1. A-3849 Bárdos József – Csáki Ernő: A hálózaton kívüli kapcsolatok az állambiztonsági munkában (Ideiglenes jegyzet), Rendőrtisztí Főiskola, Bp. 1972. 16. o.

³³ uo. 21-27.o.

A hivatalos kapcsolatot használhatták csak alkalmoszerűen, mondjuk a kiutazók megfigyelésére külföldön, de beszámolhatott olyan történekekről is, amelyek be-szervezési alapul szolgálhattak. Felkérhették védelmet igénylő személyek mozgá-sának az ellenőrzésére is. Ilyen esetekben felvilágosították a külföldi provokációk eshetőségeiről, és tanácsokkal látták el, hogy provokációs helyzetben milyen ma-gatartást tanúsítson. Mászor a HKK-k a Magyarországon tartózkodó külföldiekről, például ösztöndíjasokról vagy vendégszereplő művészekről adhattak operatív szempontból értékes információkat. Számos esetben a titkos ügykezeléssel kap-csolatos szabályok betartásának az ellenőrzésében segédkeztek. Hivatalos kap-csolattól szerzett tudomást az állambiztonság például arról, hogy az egyik magyar kutatóintézetből egy kiváló kutató disszidálni készült, akinek ezután bevonták az útlevelét, majd föltehetőleg viselte terve következményeit.

b) társadalmi kapcsolat és alkalmi kapcsolat

Társadalmi kapcsolatként történő együttműködés – a tankönyv szerint – csak ha-zafias meggyőződésű, a szocializmushoz hű állampolgárokkal, az önkéntesség elve alapján volt lehetséges: *„Társadalmi kapcsolatnak azt a szocializmushoz hű személyt nevezük, aki felkérésre, vagy önként folyamatosan segíti, tájékoztatja az állambiztonsági szerveket, elhelyezkedése és lehetőségei alapján képes az elhárítást érintő kérdésekben rész- vagy kiegészítő információkat adni a környe-zetében jelentkező ellenséges tendenciákról, jelenségekről, eseményekről, sze-mélyekről.”*³⁴ Mielőtt azonban valaki társadalmi kapcsolati szerepre vállalkozott, felmérték, személyisége alkalmas-e a feladatra: *„[...] a legfontosabb azt megvizs-gálni, hogy nem fecsegő-e, nincs-e olyan káros szenvedélye, mely veszélyezte-ti a szolgáltatott adatok bizalmosságát, és hajlandó-e részünkre információkat nyújtani.”*³⁵ Társadalmi kapcsolattá válhattak azok is, akiket korábban kizártak a hálózatból - de csakis abban az esetben, ha a kizárás oka nem lelepleződés vagy árulás volt. A társadalmi kapcsolatot az operatív tiszt felkérhette a környeze-tében lévők, például az F-dossziés személyek megfigyelésére.³⁶ A társadalmi kap-csolattal az operatív tiszt nyíltan, a Belügyminisztérium munkatársaként működött együtt. Hazai terepen nem tekintették indokoltnak titkolni magát a kapcsolatot

³⁴ uo. 30.o.

³⁵ ÁBTL 4.1. A-3850 Bárdos József r. alezr. és Csáki Ernő r. alezr.: A hálózaton kívüli kapcsolatok az állambiztonsági munkában (Kézirat) Rendőrtisztai Főiskola., 1973., 21.o.

³⁶ uo. 32.o.

csupán a tartalmát. Célszerűnek látszott azonban magánjellegűnek feltüntetni a kapcsolatot, régi ismeretségre, közös iskolára, katonaságra vagy szomszédságra hivatkozni, amit senki sem tudott ellenőrizni.³⁷ A társadalmi kapcsolat semmiféle operatív vagy hálózati nyilvántartásba nem kerülhetett, nem volt dossziéja. A kapcsolat létrejöttét követően minden írásos anyagot, prioráló-lapokat, jellemzéseket, javaslatokat meg kellett semmisíteni. Nevüket a dosszié utolsó részében, borítékban helyezték el.³⁸ A kapcsolattartás módja is eltért az ügynökökkel és titkos munkatársakkal, titkos megbízottakkal történő kapcsolattartás szokásos gyakorlatától. A társadalmi kapcsolatot az operatív tiszt előzetes jelentkezés, értesítés után bármikor felkereshette a munkahelyén vagy a lakásán, és találkozhatott vele nyilvános helyen is. Ha a kapcsolatához régi barátság vagy ismeretség fűzte, saját lakására is meghívhatta, azonban a családtagok vagy mások nem lehettek jelen a beszélgetésen. „*A kapcsolattartás legyen elvtársi és kulturált*”³⁹ – figyelmeztette olvasóit az egyik módszertani dolgozat szerzője.

A társadalmi kapcsolatok segíthettek ellenségesnek ítélt csoportok bomlasztásában, veszélyesnek minősülő személyek lejárátásában. Valóságos szerepüket és személyazonosságukat a rendszerváltást követően sem igen ismerhették meg – a kutatók sem. Lehetséges feladatkörükről az egyik már idézett tankönyv nyújtja a legpontosabb beszámolót. A társadalmi kapcsolattól tehát elvárták:

- *„az ellenséges személyek mozgásával és magatartásával kapcsolatos, folyamatos részinformációk gyűjtését;*
- *környezete, munkahelye megfigyelését, biztosítását, a prevenció intézkedések segítségét, az intézkedések hatásának lemérését, hangulati adatok gyűjtését;*
- *a titkos ügykezelés szabályai betartásának ellenőrzését, a rendellenességek felfedését;*
- *a nyugatról ellenséges céllal beutazó személyek magatartására, viselkedésére, érdeklődési körére, kapcsolataikra vonatkozó információk nyújtását;*
- *a külföldre kiutazó személyek, csoportok védelmének segítését;*

³⁷ ÁBTL 4.1. A-3005/37 A hálózaton kívüli kapcsolatok helye, szerepe és jelentősége a hírszerző munkában 73.o.

³⁸ ÁBTL 4.1. A-3850 A hálózaton kívüli kapcsolatok az állambiztonsági munkában 25-26.o.

³⁹ ÁBTL 4.1. A-3849 A hálózaton kívüli kapcsolatok az állambiztonsági munkában 52.o.

- *külföldre utazása esetén konkrét megfigyelések vagy információk szerzését az emigráció egyes személyeire /magatartására, hazánkhoz való viszonyára, nézeteire/, a tapasztalt provokációs kísérletekre, esetleges csábításokra és beszervezési kísérletekre, az ezt megkísérlő személyekre vonatkozóan;*
- *bűncselekményre utaló elsődleges adatok nyújtását, vagy rész információkon keresztül más úton beérkező ilyen adatok ellenőrzését;*
- *figyelmünk felhívását az olyan személyekre, akik illetéktelenül hozzáférhetnek titkos dokumentumokhoz;*
- *az ellenséges magatartású csoportok bomlasztásában, a befolyásolt személyek leválasztásának segítségével az egyes személyek pozitív irányú befolyásolásával.”⁴⁰*

Az *alkalmi* kapcsolat egy-egy adott ügyben, konkrét szituációban jelentett operatív lehetőséget. Mielőtt azonban titkos feladatot bíztak rá, gondosan ellenőrizték, személyiségrajzot készítettek róla, és garanciákat kerestek arra, hogy a kiválasztott személy a titkosság követelményét betartja. Fedőnevet nem kapott, többnyire nevének kezdőbetűi szerepeltek a jelentésekben a forrás megjelöléseként.⁴¹ Föltehető, hogy azzal az alkalmi kapcsolattal, aki a követelményeknek megfelelt és feladatát megfelelően teljesítette, a későbbiekben rendszeressé tették az együttműködést.

Az operatív tiszt és a hálózaton kívüli kapcsolatok viszonyát meghatározott szabályok rendezték. *A hálózaton kívüli kapcsolatok az állambiztonsági munkában* című tankönyv így határozta meg a HKK-kal történő együttműködés alapelveit:

- egyenrangúság
- kölcsönös jó viszony
- kölcsönös támogatás és tájékoztatás
- rendszeres, de nyilvántartásban nem regisztrált kapcsolattartás.⁴²

⁴⁰ ÁBTL 4.1. A-3850 A hálózaton kívüli kapcsolatok az állambiztonsági munkában 31–33.o.

⁴¹ uo. 42-47.o.

⁴² uo. 8.o.

Az egyenrangúság és kölcsönösség kívánalma többet jelentett annál, mint amit a mai olvasó feltételezne erről a hálózati szereplőről; de kevesebbet annál, mint amit ő maga a saját mozgásteréről olykor gondolhatott. A HKK ugyanis nem csupán hangulatjelentést adott, hanem operatív feladatok végrehajtásába is bekapcsolódott. De beavatása az ügybe csak addig terjedhetett, ameddig a cél elérése azt indokolta. Tilos volt beavatni konkrét nyomozásba vagy megismertetni vele titkos anyagokat és adatokat.⁴³ Tájékoztatást kaphatott viszont a hivatalos kapcsolat „*az elhárítás alá vont terület, objektum, vagy vonal operatív helyzetéről, az ellenséges elemek elhelyezkedéséről, a tapasztalt negatív jelenségekről, olyan általános tapasztalatokról, melyek felhasználása bűncselekmények megelőzését szolgálja, azokról a hazánk felé irányuló negatív ideológiai, politikai, gazdasági tendenciákról, melyek hatása jelentkezhethet a kapcsolat vonalán is.*”⁴⁴

A hálózaton kívüli kapcsolat olykor túlértékelte saját mozgásterét és taktikázni kezdett. A fent idézett tankönyv szerzői írnak például olyan esetekről, amikor intézményi vezetők megijedtek a feladattól és kettős játékba fogtak, hogy áthárítva a felelősséget, mentesüljenek az esetleges következményektől: „*A hivatalos kapcsolatok egynémelyike a területéről külföldre kiutazni kívánó személyek útlevélkérelmét jóváhagyólag aláírja, s ezek után közli a vele kapcsolatot tartó operatív tiszttel, hogy nem helyesli a személy nyugatra utazását. Kéri, hogy a Belügyminisztérium szervei akadályozzák meg az útlevél kiadását.*”⁴⁵ Előfordult az is, hogy az operatív tiszt lépte át az együttműködés megengedett kereteit, megpróbált előnyt kovácsolni a kapcsolatból. Például az operatív tiszt a gumigyárban dolgozó hivatalos kapcsolatát gumiabroncsok beszerzésére akarta felhasználni, majd gumimatracot kért tőle a kiskereskedelmi árnál alacsonyabb áron.

Szigorúan titkos tisztek (SZT-tisztek) Az SZT-tisztek, azaz a szigorúan titkos állományú tisztek szabályos munkaviszonyban álltak mind a Belügyminisztériummal, mind a fedőmunkahelyükkel. Betűjellel és számmal azonosították őket. Operatív kiképzésben részesültek, rangfokozatot és titkos belügyi fizetést kaptak a nyilvános jövedelmükön kívül. Névlistájuk nem ismerhető meg és dokumentumaik nem kutathatók. Eddig többségében olyan személyek neve kerül nyilvánosságra, akik

⁴³ uo. 11.o.

⁴⁴ uo. 12.o.

⁴⁵ uo. 15.o.

a politika és a közélet mellékszínterein működtek, az olyanok homályban maradtak, akiknek a szerepét egy másik dokumentum a következőképpen összegzi: „A felderítő és akadályozó munkánkhoz nélkülözhetetlen segítséget nyújtottak SZT tisztjeink, akiknek többsége kiemelt objektumokban dolgozik... Külön kiemelését érdemel az E/13-as, valamint az E/20-as SZT tiszt tevékenysége (»szabadfoglalkozású«), akik mélységi pozíciójukból adódóan rendkívül hasznos, operatív értékkel bíró információkat juttattak birtokunkba.”⁴⁶ Kiterjedt államigazgatási tevékenységükről alkotott képünket színesíti például az a Hamvas Intézet birtokában lévő dokumentum, amely 1984 májusában a szigorúan titkos tisztek foglalkoztatására vonatkozó megállapodást rögzítette az Ipari Minisztérium és a Belügyminisztérium között.⁴⁷

A Belügyminisztérium „Szigorúan Titkos” állományában lévő, valamint állományba kerülő tisztjeinek iparágankénti megosztása

Ipari Minisztérium	7 fő
Gépipar	31 fő
Elektronika – Híradástechnika	26 fő
Vegyipar – Gyógyszeripar	17 fő
Műszeripar – Finommechanika	11 fő
Kohászat	11 fő
Könnyűipar	11 fő
Papír-, Nyomdaipar	3 fő
Bányászat	14 fő
Kőolaj és Földgázipar	13 fő
Villamosenergiaipar	10 fő
Összesen	154 fő

Annak sugalmazása is a feltehetően tudatos dezinformációk közé tartozott, hogy a belső elhárítás tevékenysége kizárólag a III/III-as Csoportfőnökség feladatkörébe tartozott. Ezzel szemben a kutatható dokumentumok széles köre bizonyítja, hogy a kémelhárítás III/II-es) és a katonai elhárítás (a III/IV-es), valamint talán kisebb mértékben a hírszerzés (a III/I-es) illetve a katonai hírszerzés is folytatott

⁴⁶ ÁBTL 1.11.1. ÁBMHT 58.d. Jelentés a BM III/III Csoportfőnökség 1988. évi munkájáról, 1989. január 13.

⁴⁷ In: A Hamvas Intézet Archívuma

információgyűjtést, épített hálózatot a belső elhárítás céljait szolgáló ügyekben. Soós Viktor Attila például az egyházak körében folyó állambiztonsági munkával összefüggésben állapította meg, hogy „[...] nemcsak a rendszerváltás előtt, hanem napjainkban is számos félreértés akad, mert fogalmakkal, eseményekkel, helyzetekkel nem vagyunk tisztában. A legnagyobb problémát az ügynökkérdésben az okozza, ha valaki ún. III/III-as volt, akkor rögtön elítéljük, kirekesztjük. Véleményem szerint az Egyház, a Vatikán és a nemzetközi információszerezés szempontjából a '70-es, 80-as évek sokkal fontosabb, meghatározóbb szerepet kaptak a III/I-es ügyosztály ügynökei, azonban a figyelem mindig a III/III felé irányul. Megítélésem szerint sokkal súlyosabb, keményebb történések zajlottak a III/I. színpalain belül és kívül.”⁴⁸

A rendszerváltás idején a hálózati kontingens teljes körű feltárása sokkal mélyebb rétegekig hatolhatott volna, mint pusztán az ügynöklisták kérdésköre. A rendszerhű, homályban hagyott hálózatok tevékenysége sokkal kevésbé vált ismertté, mint a beszervezett és sokszor megszarolt III/III-as ügynököké.

TOVÁBBÉLŐ HÁLÓZATOK

Elgondolkodtató, de aligha megválaszolható kérdés, mi valósulhatott meg azokból a tervekből, amelyekben a rendszerváltás időszakában, az állambiztonsági vezetők a régi hálózatoknak új szerepeket szántak. Ezek a vonatkozó dokumentumok elolvashatók a III/III-as parancsnoki értekezletek jegyzőkönyveiben.

A rendszerváltás rejtett foratókönyvének ismerete aligha volna lehetséges a kommunista állambiztonság tevékenységének mélyebb feltárása nélkül. A rendelkezésre álló forrásanyagok az elegendő képalkotáshoz nem elégségesek, rendelkezhetünk azonban olyan dokumentumokkal, amelyek betekintést nyújtanak azokba az elképzelésekbe. Ezek a belső elhárításért felelős Csoportfőnökség 1988-89-es munkaterveiben találhatóak – noha részletes operatív tartalmukat

⁴⁸ Soós Viktor Attila: „Mátraí” fedőnevű ügynök az állambiztonsági szervek szorításában, In: Egyháztörténeti Szemle 8. évf. (2007.) 1. sz.
http://epa.oszk.hu/03300/03307/00015/egyhaztorteneti_szemle_2007_01_145-173.htm
(letöltés ideje: 2020. aug. 26.)

aligha ismerhetjük meg. (A polgári, valamint a katonai kémelhárítás és hírszerzés hasonló tartalmú jegyzőkönyvei már nincsenek meg vagy nem kutathatók...)

Az 1988-89-es évek állambiztonsági célkitűzései között központi helyen szerepelt például az új szervezetek, és általában az ellenzéki csoportosulások belső ellentéteinek az elmélyítése. *„Elő térbe helyezük a különböző politikai platformon tevékenykedő ellenséges-ellenzéki csoportok egységtörekvési kísérleteinek megelőzését és akadályozását; a különböző irányzatok közötti nézeteltérések, érdekkülönbözőségek fokozását, a kialakult ellentétek elmélyítését. Közeledésük akadályozása érdekében az »ÉK87« fedőnevű hálózati kombinációt végrehajtjuk.”*⁴⁹ Ezek a kombinációk erősítették, indulati töltettel és eszmei munícióval látták el az úgynevezett népi-urbánus ellentétet, amely szétszakította és szembeállította egymással a rendszerváltó értelmiség szekértáborait. Nehéz megítélni, hogy az állambiztonság terveiből mi hogyan realizálódott, és mi maradt csupán a végjárték lázas kapkodásának elvetélt terméke. A kutatónak elegendő bizonyítékok híján a túlzott naivitás, indokolatlan jóhiszeműség és a túlpörgő kombinációk, összeesküvés-elméletek szélső pólusai között kell megtalálnia a vállalható nézőpontot. Megalapozott véleményként fogadhatjuk el Gyarmati Györgynek, az ÁBTL volt főigazgatójának az állítását: *„[...] abban gondolkodtak, hogy az állampárt vezető szerepe megmarad, és Magyarországon csak egy olyan modellváltás lesz, ami hasonlított a kezdeti lengyel átalakulásra [...] Az állambiztonságban úgy gondolták, a szerepük és a funkciójuk bizonyos korrekcióval megmarad, így erősen rádolgoztak az ellenzéki pártokra – minden új társadalmi és pártszervezetre jutott informátor –, és tették meg a jelentéseiket az MSZMP, sőt az MSZP vezetőinek. Arra is gondot fordítottak, hogy az új sajtóorgánumokhoz az ő bizalmi embereik is bekerüljenek. Ezek ügynökök, vagy szt-tisztek voltak és fedésben dolgoztak.”*⁵⁰ Tegyük hozzá: a „modellváltás” koncepciója az utolsó két évben az MSZMP Központi Bizottsági és Politikai Bizottsági üléseinek jegyzőkönyveiben rögzített, vizsgatérő gondolata volt. Pontosan írta le tanulmányában Takács Tibor az állambiztonsági tisztek 1988-89-es ambivalens viszonyát a küszöbön álló változásokhoz: *„Az ügynökhálózat tehát az 1972-ben meghatározott szervezeti és működési kereteik között tevékenykedett 1989 folyamán is, egészen az állambiztonság fennállásáig, illetve 1990. eleji, nemzetbiztonsággá történő átalakításáig. Mondhatnánk*

⁴⁹ ÁBTL 1.11.1. ÁBMHT 58.d. Munkaterv a BM III/III. Csoportfőnökség 1988. évi feladataira, 1988. január 7.

⁵⁰ Gyarmati György, id. interjú

akár, hogy a rendszerváltás idején, ami történeti távlatból nézve talán igaz is, ám a korabeli belügyi nézőpontból nem megfelelő a fogalom használata. Még hozzá azért nem, mert az állambiztonság nem rendszerváltásként élte meg az 1989-es esztendőt. A különböző szervezeti egységek év végén készített munkabeszámolói azt mutatják, hogy a titkosszolgálatok nem törésként, hanem az állampárt által megindított reformfolyamat folytatódásaként, egy »alkotmányos« jogállamba és egy többpártrendszerű demokráciába való átmenetként, »belenövészként« látták (vagy szerették volna látni) 1989-et. Ha változott valami a számukra, az kizárólag az operatív helyzet volt, ami új kihívások elé állította a szolgálatokat.”⁵¹

Az állambiztonsági tiszték magatartása az átmenet időszakában sajátos kettősséget mutatott: a dacos sértettségnek és önmaguk túlértékelésének a szerepvárában élték a széthullás hónapjait. *„Meglehetősen zavart állapotban találtam a szolgálatot mint szervezetet és struktúrát és úgy is, mint ott dolgozó embereket. Ezek az emberek zavartak voltak, egzisztenciális bizonytalanságban, sokféle félelemben éltek és élnek”⁵²* – jellemezte a helyzetet az ad hoc Bizottság előtt Ilcsik Sándor belügyminiszter-helyettes, aki 1989 januárjában vette át az Állambiztonság felügyeletét. Kiténik ez a bizonytalanság a III/III-as Csoportfőnökség 1989. december 6-án tartott parancsnoki értekezletének a jegyzőkönyvéből is: *„1956-ot kivéve nem volt még egy ilyen év, mint az 1989-es, amely az állambiztonsági szervektől ilyen nagyfokú rugalmas alkalmazkodást követelt volna a helyzet változásaihoz. A helyzet bonyolultságára jellemző, hogy ma senki nem tudja teljes biztonsággal megválaszolni azt a kérdést, hogy az 1990 márciusi választások után milyen irányt vesz ez a társadalom. Képletesen szólva ma nem tudjuk, hogy melyik a barrikád jobb és bal oldala, ki melyik oldalhoz tartozik éppen, de azt sem, hogy az éppen azonos oldalon lévők mit akarnak. Ehhez a bonyolultsághoz kell tehát mérni a végzett munkát, amely alapvetően a békés átalakulás biztosítására irányult.”⁵³* Az átmenet „szizofréniáját” mutató beszédes apróság az is, ahogyan például *A Hálózati munka alapelvei* címet viselő tervezetben csupán az „ellenséges” jelzőt húzogattak át gondosan a szövegben.⁵⁴

⁵¹ Takács Tibor: Az állambiztonság ügynökhálózata 1989-ben (továbbiakban: Takács) Hamvas Béla Kulturakutató Intézet, Bp. 2015. 8.o.
https://www.hamvasintezet.hu/wp-content/uploads/2018/10/takacs_allambiztonsag.pdf
(letöltés ideje: 2020. aug. 14.)

⁵² OGY IL E-gyűjtemény BB-0021/1990. (1990. február 8.) Ilcsik Sándor belügyminiszter-helyettes meghallgatása 11.o.

⁵³ ÁBTL 1.11.1. ÁBMHT 163.d. Emlékeztető az 1989. december 6-i parancsnoki értekezletről, 1989. december 7.

⁵⁴ ÁBTL 1.11.1. ÁBMHT 56.d. A Hálózati munka alapelvei (tervezet), 1989. júl. 31.

Sarlós Zoltán rendőrfőhadnagy kilógott a meghallgatottak sorából: nem viselt magas tisztséget, az ORFK-n dolgozott, illetve a Rendőrtiszti Főiskola oktatója volt. Elmondása szerint az állambiztonsági szolgálattal nem állt kapcsolatban, a szolgálat belső ügyeit nem ismerte. Debreczeni József ajánlotta a parlamenti Bizottság figyelmébe a főhadnagyt, aki beszámolhatott a „politikai környezetről”. Sarlós főhadnagy, elmondása szerint, az MDF alapító tagja volt, amiért retorziók is érték. Horváth István belügyminiszter parancsára elmeorvosi vizsgálatnak vetették alá, elmebeteggé nyilvánították, majd rehabilitálták. Szerette volna, mondta, ha a magyar rendőrség „[...] ebből az egész időszakból úgy kerülne ki, hogy ne legyenek olyan problémái a jövőben, hogy az emberei bizonytalanok.”⁵⁵ Hogy az alábbi epizód valóban megtörtént vagy csak legenda, a dokumentumból nem lehetett megállapítani, mindenesetre a maga banalitásában a végső bomlásfolyamat karikatúrájának is beillik: *„Két héttel ezelőtt orvoshoz mentem a Belügyminisztérium kellős közepén, a III. emeleten. Kabát volt rajtam. Belügyi állományban voltam. Nálam voltak az MDF különböző iratai, mert a választási pártbizottságban is tevékenykedem. Rendes kontrollvizsgálatra mentem. Előttem egy hölgy volt, osztályvezetőnk titkárnője. Beszélgettem vele néhány szót MDF-dolgokról. Tudta, hogy ki vagyok. Volt ott egy III/5-ös területen dolgozó kolléga, utánam következett. A hölgy bement, majd kijött. Bementem én, de mire kijöttem, eltűnt a kabátom az összes irattal együtt. Ez egy kicsit furcsa dolog volt. Végül is jött a belbiztonsági szolgálat, feltúrta az épületet, egy WC háta mögül kibányászta a kabátomat ronggyá gyűrve. Pénz minimális volt benne, de az iratok eltűntek. [...] Én most nem tudok mást mondani.”*⁵⁶

Dokumentumok sora bizonyítja azonban, hogy az utolsó év talajvesztettsége, zavarodottsága nagyon is céltudatos stratégiai tervezéssel párosult. *„A különböző szervezeti egységek statisztikai kimutatásai-ból is látszik: a szervek kizártak, beszerveztek, átadtak, átvettek, pihentettek – mintha mi sem történt volna. (Az állambiztonság – a hírszerzés nélkül – 1989 első felében 229 beszervezést hajtott végre, és 109 korábban kizárt vagy pihentetett személlyel újjította fel az együttműködést. Ugyanekkor 470 főt zártak ki, míg 83 személlyel átmenetileg szakították meg a kapcsolatot. Június 30-án 7940 hálózati személyt tartottak nyilván.*

⁵⁵ OGY IL E-gyűjtemény BB-0021/1990. (1990. február 8.) Sarlós Zoltán rendőrfőhadnagy meghallgatása 22. o.

⁵⁶ uo. 25-26.o.

A derékhadat a titkos megbízottak alkották 6700 fővel, a titkos munkatársak száma valamivel ezer felett volt, míg az ügynököké nem érte el a kétszázat.”⁵⁷

Az utolsó időszak aktivitásának apróbb jelei a meghallgatások során is felbukkantak, annak dacára, hogy a meghallgatottak magatartási vonala a tagadásra és önmaguk szerepének a bagatellizálására épült. Talán csak Bajcsi főhadnagy emlékezett vissza nyíltan erre az időszakra: *„Ahol én dolgoztam, ott úgy láttam, a vezetők eligazításai, nyilatkozatai, utasításai bennem mindenképpen azt a meggyőződést alakították ki, hogy nem értik meg: az ország többpártrendszert akar, hanem továbbra is minden eszközt felhasználnak annak érdekében, hogy az alternatív szervezetek tevékenységét, politikai célkitűzéseinek megvalósítását megakadályozzák.”⁵⁸*

Alapvető forrásanyagul a III/III-as Csoportfőnökség 1988-89-es parancsnoki értekezleteinek, munkaterveinek a dokumentumai szolgálnak, valamint néhány olyan állambiztonsági jelentés, amelyekből világosan kitűnt az a szándék, hogy a szolgálat operatív eszközökkel szerette volna befolyásolni az átmenetet és a következő korszak történéseit. Horváth József vezérőrnagy a Bizottság előtt elmondta, hogy a III/III-as Csoportfőnökség decemberi parancsnoki értekezletén rendreutasította az állományt, mert azt észlelte, hogy nem hajtották végre a parancsát, és továbbra is gyűjtenek információkat a pártokról. Ha viszont elolvassuk az 1989. február 6-i parancsnoki értekezletről készült emlékeztetőt, egészen másfajta gondolatokkal találkozunk: *„Operatív pozícióval kell rendelkezünk mindenütt, ahol ellenséges tevékenységet folytató személy dolgozik és kapcsolatot kell létesítenünk azokkal az újságírókkal is, akik pozitív vonatkozásban felhasználhatók, akikre építhetünk. Az utóbbiak vonatkozásában meg kell vizsgálni a »menedzselés« lehetőségét. A cél az lenne, hogy olyan újságírói kapcsolatkörrel rendelkezünk – lehetőség szerint minden jelentősebb sajtóorgánumnál -, akiket a megfelelő információkkal ellátva a maga területén sikerekhez juttatunk, és akik alkalmasak az általunk megjelölt témában a kívánt politikai hatású cikk vagy egyéb írás megjelentetésére. Ehhez természetesen az állambiztonsági szolgálatnak olyan felhatalmazást, illetve bizalmat kellene kapnia, hogy újságírók menedzselésével, a nyilvánosság eszközét is felhasználva erősítse politikaszolgálati szerepét. /Körülhatárolva*

⁵⁷ Takács 11.o.

⁵⁸ OGY IL E-gyűjtemény BB-0031/1990. (1990. február 15.) Bajcsi István főhadnagy meghallgatása 34.o.

milyen jellegű, milyen súlyú és szintű kérdésekben./ Az e vonatkozásban szóba-jöhető újságírók felmérését el kell végezni.”⁵⁹

1988. január 1-től személyzeti korszerűsítés zajlott a III-as Főcsoportfőnökségen. A hatáskörök módosítását követően a 8/1988. számú belügyminiszteri parancs megszünteti a BM III. Főcsoportfőnökség Személyzeti Osztályát. A személyzeti előadók a szervek vezetőinek közvetlen alárendeltségébe kerülnek. A Miniszterhelyettes melletti személyügyi és „SZT referens” is kineveznek: *„az »SZT« állománnyal kapcsolatos személyzeti intézkedések során minden ügy egyedi elbírálást igényel. A megyei ÁB szerveknél nincs erre személyzeti háttér, az ügyeket operatív tisztek végzik személyzeti ismeretek nélkül.”⁶⁰* Miben állhatott az SZT-referens feladata? Mi lett a sorsa az egyedi elbírálás személyre szabott dokumentumainak 1990 áprilisa után? A III/III-as Csoportfőnökség 1989-re vonatkozó munkaterve egyértelműen kimondta: *„Az állami, társadalmi, politikai életben végbemenő jelentős változások miatt megnőtt az SZT tiszti állomány jelentősége és felelőssége az operatív munkában, ezért kiképzésüket, felkészítésüket egyénileg meghatározott tervek szerint folytatjuk. [...] Az év folyamán az érintett területeken 6-8 fővel kívánjuk növelni az SZT tiszti állomány létszámát.”⁶¹* 1989 decemberében pedig így összegezte a további építkezés módszerét és irányát: *„A jelenlegi és prognosztizálható körülmények között az »SZT« állomány felértékelődött [...] a jövőben nem a foglalkozáshoz, munkahelyhez, beosztáshoz kötött személyek bevonása lesz célszerű, hanem szellemi szabadfoglalkozású »szabadúszóké«, akiknek a kötöttségek nélküli mozgás lehetővé teszi az éppen szükséges politikai image kialakítását.”⁶²* Egy másik jelentés azt is megállapította, hogy: *„Az állomány utánpótlását biztosító kutató csoport az Állambiztonsági Miniszterhelyettesi Titkárság vezetőjének közvetlen irányítása alá kerül.”⁶³* Kikből állt és mire jutott a kutatócsoport? Kikből verbuváltak és tartalékoltak az első szabad választás utáni időkre szigorúan titkos tiszteket, akiknek megfelelő „politikai image”-e és szabad mozgása garantálta, hogy fedett tevékenységükre a továbbiakban

⁵⁹ ÁBTL 1.11.1. ÁBMHT 163.d. Emlékeztető az 1989. február 6-i parancsnoki értekezletről, 1989. febr. 10.

⁶⁰ ÁBTI 1.11.1. ÁBMHT 56.d. Jelentés az 1988. január 1-től bevezetett személyzeti korszerűsítés tapasztalatairól a BM III. Főcsoportfőnökségén, 1989. febr. 7.

⁶¹ ÁBTL 1.11.1. ÁBMHT 163.d. Munkaterv a csoportfőnökség 1989. évi főbb feladatairól, 1989. január

⁶² ÁBTL 1.11.1. ÁBMHT 163.d. Értékelő jelentés a Belső Biztonsági Szolgálat 1989. évi munkájáról, 1989. december

⁶³ ÁBTL 1.11.1. ÁBMHT 56.d. Jelentés az 1988. január 1-től bevezetett személyzeti korszerűsítés tapasztalatairól a BM III. Főcsoportfőnökségén, 1989. febr. 7.

is számíthassanak az operatív tisztek? Az 1989 novemberében megtartott Operatív Vezetői Értekezleten a feladatok között „A függetlenített MSZP tisztségviselők szolgálati beosztásának megoldása”⁶⁴ című napirendi pont is szerepelt. Mind a pártvezetésben, mind az államigazgatás magasabb polcain (ha nem is a legföül), és a KISZ KB berkeiben, ahol számosan dolgoztak kettős szerepben: funkcionáriusként és szigorúan titkos tisztként is. A függetlenített MSZP-s tisztségviselők szolgálati viszonyának rendezése vajon mire vonatkozhatott? Állambiztonsági vonzata nem lehet kétséges, hiszen máskülönben miért foglalkozott volna a feladattal a III-as Főcsoportfőnökség? Talán azoknak az állambiztonsági bekötését kellett felszámolni, a nyomokat eltüntetni, akik nemsokára ott ültek képviselőként az új Országgyűlésben és mindenki másnál hangosabban követelték az ügynöklisták nyilvánossá tételét?

Az operatív tisztii állomány lelkiállapota mellett a közeljövőt célzó elképzelésekkel is foglalkozott az 1989. február 6-i parancsnoki értekezlet: „A helyzet több szempontból is problematikus. Nemcsak az történt az elmúlt félévben, hogy ellenségeink legalitást nyertek, hanem ma ők jelölik ki a »tájékozódási pontokat« azon a terepen, ami nem az övék. Ma egy céltudatosan a hatalom irányába mozgó ellenséggel van dolgunk, és a kérdések egyre bonyolultabbá válnak. Adott a közös terep, ahol mi, a párt, a társadalmi szervek is mozognak, és ahol helyenként egymásnak ellentmondó nyilatkozatok hangzanak el, de orientációt az állambiztonsági munkát illetően nem kapunk. Ugyanakkor mi, mint a hatalom védelmének egyik szerve, nem engedhetjük meg magunknak, hogy tétlenül szemlélődjünk, hogy ne lépjünk, de tétovák a lépéseink. És valóban baj lehet abból, ha ez a szervezet elkezd önállóan mozogni és cselekedni. Tehát nem önállósodni kell, hanem abból kiindulni, hogy »az utolsó parancs van érvényben«, az a feladatunk, hogy az alternatív szervezetekben lévő ellenséggel operatív pozícióink révén továbbra is kontaktusban maradjunk. Operatív pozícióinkat, a megerősítés mellett bővíteni és mozgékonyabbá kell tenni, hogy – igény szerint – befolyást tudjunk gyakorolni a végpontokon.[...] Ki kell alakítani a vezetői munka új stílusát, segíteni kell orientálással, impulzusadással az állományt. Például olyan kérdésekben, mint amelyek most felmerülnek, hogy »Kie a Rádió és a Televízió«, vagy hogy »Mi kinek a katonái vagyunk?«”⁶⁵

⁶⁴ ÁBTL 1.11.6. III/III 12. d. Emlékeztető az 1989. november 1-i Operatív Vezető Értekezletről, 1989. november 7.

⁶⁵ ÁBTL 1.11.1. ÁBMHT 163.d. Emlékeztető az 1989. február 6-i parancsnoki értekezletről, 1989. febr. 10.

A rendszerváltás rejtett történetének egy máig elvarratlan szála a már említett Dunagate-ügy. Végvári József őrnagy hiteles beszámolóját sem a Hamvas Intézetnek átadott személyes feljegyzései, sem a peranyagai, sem a vele folytatott beszélgetések alapján nincs okunk kétségbe vonni. Mégis harminc év elteltével is úgy érezhetjük, hogy képünk a történetről meglehetősen homályos és hiányokkal teli. Előfordulnak apróságok, amelyek – noha nem bizonyítanak semmit – zavarba ejtőek, például azon a bizonyos napon, 1989 karácsonyán ketten ügyeltek a BM épületében, Végvári őrnagy és egy fiatalabb tiszt. Kora délelőtt azonban a fiatal kolléga hazament: bírósági tanúvallomása szerint az anyósa rántott húst csinált ebédre, amit nem akart volna elmulasztani.⁶⁶ Képtelenség, mondhatnánk, ha nem a rendszer végnapjairól beszélünk. A legszembeötlőbb és egyben legtalányosabb mozzanat: Lovas Zoltán újságíró és a szabad demokrata Kószeg Ferenc telefonbeszélgetését lehallgatták és rögzítették, amelyben, ha virágnyelven is, de megosztották egymással a készülő akció egy-egy részleteit.⁶⁷ De vajon az állambiztonsági szervek karácsonykor egyáltalán nem foglalkoztak a lehallgatott beszélgetések értékelésével? Végjáték idején ez sem kizárható. De január első napjaiban sem olvasta el senki? Vagy ha igen, nem foglalkoztatta őket, hogy titkos művelet készül ellenük? Vagy esetleg valamilyen máig megfejthetetlen játszma forgatókönyvének manipulatív epizódjaként nagyon is megtervezték? Eldönthetetlen, mivel a rendszerváltás rejtett történetének egyik kulcsfontosságú eseményéről nincsenek kutatható iratok.

A rendszerváltás hónapjainak a történetéhez, a Dunagate-ügyön kívül is kapcsolódnak olyan sajátos történések, amelyeknek a valóságtartalmát, lehetséges dezinformációs célzatát ma már nehéz volna megítélni. A Belső Biztonsági Szolgálat Tevékenységét Vizsgáló Bizottság meghallgatta Németh Miklós miniszterelnököt is, aki elmondta, hogy az MSZMP és más, szélsőbalos szervezetek erőszakos megmozdulásokra készültek: *„A harmadik eset rögtön ezt követően november legelején volt, november 2., 4. körül, november 7-éhez kapcsolódóan, amikor az egyik minisztertanácsi ülésnek vége volt este. Aznap reggel az egyik megyei tanács elnökétől kaptam egy telefont, hogy valaki jön Pestre, és ha van két percem, mindenképpen fogadjam. Nem tudtam fogadni, mert annyira sűrű volt a program. Az illető azonban megjelent és egy zárt borítékot tett le az asztalomra.*

⁶⁶ Hamvas Béla Kultúrakutató Intézet Archívuma: Végvári József tanúvallomása [d.n.]

⁶⁷ ÁBTL 3.1.5. O-19895/1 Jelentés Kószeg Ferenc telefonlehallgatásáról 1989. dec. 2.

A borítékot elolvastam, és érdekes módon egybecsengett a Minisztertanács egyik tagjának épp egy félórával azelőtti tájékoztatójával, annak tartalmával. Hogy tudniillik ezt az egész átmenetet veszély fenyegeti onnan, hogy néhányan, nagyon sokan – amit most elmondok, azt nem fogom a nyilvánosság előtt elmondani...hogyan tudniillik a szovjet energiaszállítás akkor már akadozni kezdett, és szervezkednek arra, hogy a közszolgáltatoknál – víz- és tüzelőellátás, energiaellátás és így tovább – olyan zavarokat okozzanak, ami aztán megkérdőjelezi a kormány szerepét, vagy az egész átmenet békés jellegét.”⁶⁸ Németh Miklós beszámol egy szélsőbalos merénylet tervéről is, amely állítólag a személye ellen irányult: „Az sem titkok, én három alkalommal rendeltem el – de azt hiszem, egy nyilatkozatban ezt már nyilvánosságra is hoztam –, három alkalommal kértem a Belügyminisztériumot, illetve a belügyminisztert – hogy úgy mondjam – állambiztonsági munkára. Az első november 16. előtt volt pár nappal, amikor – kérem szépen, és ez azért már leszűkített kör – K-telefonon a lakásomon, és nemcsak én, hanem a feleségem is, és van, amikor a gyerek veszi fel, mert nincs otthon más, K-telefonon, hangsúlyozom, nem városi telefonon kaptam több alkalommal – tehát a nagyobbik fiam, a feleségem és egy alkalommal én, az egyik fél 1-kor volt északa, azt vettem fel én – azt a jelzést, hogy ha én elmegyek a Nagy Imre temetésére, akkor ott engem le fognak löni a Király Bélával együtt. Tessék végiggondolni, hogy milyen volt akkor a politikai helyzet. Hordták hozzám a páncélingeket, én nem próbáltam fel egyet sem, hanem elmentem mindenféle páncéling nélkül. De azért hadd mondjam meg még egyszer: K-telefonon. Senkinek nem kívánom azt az egy napot, amikor én reggel elmentem és a családot otthon hagytam.”⁶⁹

Eldönthetetlen, hogy a rendszerváltás évében az MSZMP és más szélsőbalos szervezetek valóban fenyegették-e a Magyar Szocialista Pártban tömörülő „renegátokat”, vagy csupán állambiztonsági játszma részeként így kívánták erősíteni az MSZP centrális pozícióját. Kérdésre Németh Miklós megerősítette: a hír igaz volt. Ő maga talán így is gondolhatta. De az információ hitelességét, megkérdőjelezhetik más, bizonyíthatóan valótlan tájékoztató információk. Németh Miklós például elmondta, a belügyminisztertől garanciát kapott arra, hogy a háromoldalú tárgyalások során semmiféle alkotmányellenes állambiztonsági akcióra nem kerülhet sor. A tájékoztatás valótlanágát bizonyítják többek között az Ellenzéki

⁶⁸ Ogy IL-E gyűjtemény BB-0037/1990. (1990.február 27.) A munka befejezésének megbeszélése 16.o.

⁶⁹ uo. 15.o.

Kerekasztal taktikai megbeszéléseinek lehallgatási anyagai. A rendszerváltást előkészítő kerekasztal-tárgyalások idején a Fejti György által vezetett szocialista küldöttség a reggeli kávéja mellé megkapta az Állambiztonságtól a lehallgatási és hálózati jelentéseket arról, hogy a kerekasztal ellenzéki résztvevői miben állapodtak meg az előző napon a zártkörű megbeszélésükön, milyen taktikával készültek a tárgyalóasztalhoz. A vonatkozó dosszié kuriózumértékű darabja a jelentés, amely arról számolt be, hogy előző délután az ELTE jogi karán tartott találkozón Tölgyessy Péter többször is nekiveselkedett annak, hogy figyelmeztesse a többieket: *„Nekem az az érzésem, hogy minket lehallgatnak”. „Miből gondolod, Péter?” „Nem tudom megmondani, apróságok...” „Á, Péter te paranoiás lettél! Csak nem képzeled? Ezt nem mernék megtenni!”*⁷⁰ Merték és tették: a születő jogállam nagy dicsőségére.

Az állambiztonsági „örökség” már-már tragikomikus színekben mutatkozott meg abban a jegyzőkönyvben, amely az ad hoc Bizottság tagjainak vitáját rögzítette. A törvénysértő megfigyelési anyagok, jelentések csatolásának dilemmájába kibogozhatatlanul belegabalyodtak a Bizottság tagjai. Némileg sarkítva, abból az egyszerű okból, hogy egyesek pártolták volna a jelentések közreadását – kivéve azokat, amelyek saját pártjukra, politikai oldalukra nézve hátrányosak lehettek volna. Leghevesebben a szabad demokratákat képviselő Tamás Gáspár Miklós berzenkedett a közreadás ellen, mivel valótlannak tartotta az állambiztonsági értékelést a párt kétes pénzügyeiről. De mások sem lelkesedtek a túlzott nyilvánosságért, így aligha tudhattak volna közös nevezőre jutni. Viola Károly (független) erre elég kendőzetlenül rá is mutatott: *„Te mondtad azt valamelyik nap, hogy mindenki bizonyos szempontból a saját pártja szemüvegén át nézi ezt a dolgot. Ez egy természetes dolog. Én nem voltam soha párttag. Abból indulok ki, hogy volt egy botrány. A botrány során, ugye, olyan dolgok kerültek elő, hogy a BM ezt csinál, azt csinál – ami bebizonyosodott, hogy igaz –, és ebből a kormány tagjai ezt profitálnak, azt profitálnak. Tehát végül is ez az állítás. Én elhiszem neked, hogy ez az SZDSZ-nek, vagy egy-két pártnak kellemetlen, de hát most fel lett dobva a labda. Nem érted? Lehet, hogy nem jól mondom. Szóval onnan indult ki, hogy kirobbant a botrány. Az SZDSZ ezt kidobta. Most nekem erről van egy speciális véleményem: hogy a Végvári ezt jól csinálta, az természetes dolog. Ugye az jött*

⁷⁰ Állambiztonsági játszmák 9.o.

ki a botrányon keresztül, hogy a BM ezt meg azt meg amazt csinálja. Bebizonyosodott, hogy igaz. Az is benne volt azért ebben a botrányban, hogy az ilyen vizsgálatoknak az eredményét ilyen politikus kapja, olyan politikus kapja, amolyan politikus kapja. Tehát egyszer ez volt a feldobott labda. Ezt azért valahogy úgy kell kezelni, hogy akkor most ha ebből születik egy olyan döntésünk, ami kellemetlen az SZDSZ-nek, vagy az MDF-nek, vagy az MSZMP-nek, vagy bárkinek – hát születik. Mert született a kormánynak is. Mert végül is nem jó fényt vetett ez az egész dolog rá. De hogy mennyire rossz ez a fény, hát bizony ilyenkor nyelni kell egyet.”⁷¹

Joggal merül fel a kérdés: volt-e realitása annak, hogy az első szabad választás után a korábbi hálózatokat bárki is – szervezeten belülről vagy kívülről – rejtett nyomásgyakorlásra és politikai folyamatok befolyásolására használta? A kimerítő válasszal a történetkutatás adós maradt. Az operatív műveletek és játszmák céljára a zsarolhatóság megőrzött, kimentett bizonyítékaira Bajcsi főhadnagy is felhívta rá a Bizottság figyelmét: „[...] az alosztályvezető korábban elméleteket gyártott arról, hogyan kívánja ő majd átmenteni ezeket az anyagokat. Túlélési ideológiákat és elméleteket gyártott, amiket én mindig is komolytalannak tartottam. Azt mondta, hogy ezeket...vegyük majd ki a dossziéból – ami ezek szerint meg is történt –, és ő majd a belső zsebébe teszi, hiszen ezek nagyon kis helyen elférnek. Aztán amikor azt mondják... hogy álljak fel a székemből, akkor természetesen megröszem, de hogy kikkel foglalkoztunk, az itt marad.”⁷² Mi mindent tüntethettek el a dossziékból? Bajcsi főhadnagy válasza alapján elsősorban a hálózati személyek kérdőívét, amelyen szerepeltek az illető teljeskörű azonosítására alkalmas személyes adatai, a fényképével együtt.⁷³

Figyelemreméltó ebből a szempontból a korábban már idézett *Javaslat a folyamatban lévő ügyek, foglalkoztatott hálózatok és a felgyülemlett operatív és hálózati irattári anyagok felülvizsgálatáról* című munkaanyag következő része is, amely meghatározta azokat a feladatokat, amelyeket az első szabad választás küszöbén, a III/III-as Csoportfőnökség vezetése végrehajtandónak tartott:

⁷¹ Ogy IL-E gyűjtemény BB-0037/1990. (1990.február 27.) A munka befejezésének megbeszélése 38.o

⁷² Ogy IL E-gyűjtemény BB-031/1990. (1990. február 15.) Bajcsi István főhadnagy meghallgatása 72.o.

⁷³ uo. 73.o.

„1/ Foglalkoztatott hálózatok.

a/ Az alosztályok vezetői vizsgálják meg, kik azok a hálózatok, akik személyük, foglalkoztatási területük, hírszerző lehetőségük miatt fokozottabb védelmet igényelnek. E hálózatok titkosításáról 1989. november 30-ig gondoskodni kell. A titkosított hálózatok adatainak törlésére a szakszolgálatok felé is intézkedni kell 1989. december 31-ig.

b/. Ellenőrizni kell a hálózatok lejelentett /6/a/ kapcsolatait. Közülük csak azokat szabad meghagyni, akik az új illetékesség szerint is folyamatban levő ügghöz kapcsolódnak.

c/ A hálózatok »B« dossziéját ellenőrizni kell, s abból minden olyan anyagot ki kell szedni és megsemmisíteni, amely konkrét ügyre utal. A »B« dossziéból a Külügyi Osztály által már ellenőrzött nyugtákat is ki kell szedni és megsemmisíteni, ha az konkrét ügyre utal. E nyugtákról az ügy feltüntetése nélkül listát kell készíteni, melyet a központi szervnél az alosztály vezetője, területi szervnél az osztály vezetője láttamoz.

A »B« dossziében a tanulmányozás, beszerzés során keletkezett anyagok, pénzbeli juttatások listája, ellenőrzési anyagok, feladattervek, magatartási vonalak maradhatnak.

d/ Minden »M« dossziét felül kell vizsgálni, és a már megszüntetett, valamint az operatív értékkel nem rendelkező anyagokat meg kell semmisíteni. Szükség esetén az egész dosszié megsemmisítendő.”⁷⁴

Kérdés, hogy az SZT-tisztek aktáiból, amelyeket a BM Külügyi Osztályán tároltak, miért látták szükségesnek kiemelni és megsemmisíteni azokat a nyugtákat, amelyek konkrét ügyekre utaltak? Melyek lehetek ezek a konkrét ügyek? Milyen célból szándékoztak ezekről a nyugtákról „feltűnés nélkül” listát készíteni? Ha nem is bizonyítékul, de támpontul szolgálhatnak a III/III-as Csoportfőnökség 1988-89-es parancsnoki értekezleteinek a jegyzőkönyvei. Figyelemreméltó, hogy néhány hónappal az első szabad választás előtt, a III/III-as Csoportfőnökségen belül új típusú hálózat felállítását tervezgették: „[...] az ellenzékkal évtizedekig »együttélő« hálózati kontingens a cél. [...]. Olyan ütőképes, hosszútávra épített hálózati kontingenst kell kifejleszteni, amely képes a legnehezebb operatív feladatok

⁷⁴ ÁBTL 1.11.1. ÁBMHT 163.d. Javaslat a folyamatban lévő ügyek, foglalkoztatott hálózatok és a felgyülemlett operatív és hálózati irattári anyagok felülvizsgálatáról, 1989. október 16.

(kombinációk, játszmák, akciók részfeladatai) ellátására.”⁷⁵ Az utolsó évben egyébként 61 új beszervezést hajtottak végre és a munkabeszámolóban elégedetten állapították meg: „Hálózatainknak – zömmel operatív kombinációkban – többségében újszerű feladatokat kellett végrehajtaniuk[...] A szervezetekben elfoglalt pozíciókból fakadóan önállóan kellett adott helyzetekben dönteniük [...] sikerült a legérzékenyebb területeken pozícióba kerülniük.”⁷⁶ Vagy: „Az állami, társadalmi, politikai életben végbemenő jelentős változások miatt megnőtt az SZT tisztii állomány jelentősége és felelőssége az operatív munkában, ezért ki-képzésüket, felkészítésüket egyénileg meghatározott tervek szerint folytatjuk.”⁷⁷ Szintén 1989. december végéről: „a jelenlegi és prognosztizálható körülmények között az SZT-állomány felértékelődött. [...] A jövőben nem a foglalkozáshoz, munkahelyhez, beosztáshoz kötött személyek bevonása lesz célszerű, hanem szellemi szabadfoglalkozású, »szabadúszók«, akiknek a kötöttségek nélküli mozgás lehetővé teszi az éppen szükséges politikai image kialakítását.”⁷⁸ Az ellenzékkel évtizedekig együtt élő hálózati kontingens? A jogállam évtizedeiben? Vagy még mindig nem hitték el, hogy a demokratikus fordulat valóban végbemehet? Az 1989. június 22-én zajló tanácskozáson például – hat nappal az 1956-os forradalom mártírjainak újratemetése után – így fogalmaztak: „e kérdéskörhöz szorosán kapcsolódik a szigorúan titkos tisztii állomány, amelynek nagy valószínűséggel az eddiginél sokkal nagyobb szerepe lesz, ha jól kiépített, nagyon széles területet tud átfogni. A hivatásos állományból történő kihelyezéseket végleg meg kell szüntetni. A jövő útja, hogy a civil életből, megfelelő felkészültségű, funkcióban lévő, hozzánk pozitívan viszonyuló embereket nyerjünk meg és próbáljuk valamilyen módon, főként a tehetsége által »megfuttatni«, s így a nekünk megfelelő helyzetbe hozni. Természetesen nem valószínű, hogy a következő években »bíboros« szt-tisztünk lesz, de ezen a területen sem kell elvetni ezt a lehetőséget. Mindenesetre rendkívül körültekintőnek kell lennünk, mert egyetlen dekonspiráció olyan zűrzavart okozhat, amelyet nehezen tudnánk kompenzálni.”⁷⁹ Vagy: „[...] nagyon fontos, hogy ne azokból az operatív tisztekből növeljük a létszámot,

⁷⁵ Munkaterv a BM III/III. Csoportfőnökség 1988. évi feladataira, 1988. január 7.

⁷⁶ ÁBTL 1.11.1. ÁBMHT 163.d. Jelentés a BM III/III. Csoportfőnökség 1988. évi munkájáról, 1989. január 13.
⁷⁷ uo.

⁷⁸ ÁBTL 1.11.1. ÁBMHT 163.d. Értékelő jelentés a Belső Biztonsági Szolgálat 1989. évi munkájáról, 1989. december

⁷⁹ ÁBTL 1.11.1. ÁBMHT 163.d. Emlékeztető a BM III/III-1. Osztály 1989. június 13-i értekezletéről, 1989. június 22.

akiktől meg akarunk szabadulni és betesszük őket valamilyen állásba, ahol mindenki tudja, hogy az állambiztonságtól jöttek. Az ilyen állomány nem szt-állomány, hanem egy groteszk, nevetséges szituáció. Ezzel szemben abból kell kiindulni, hogy a kinevezésre tervezett, tehetséges, hozzánk pozitívan kötődő ember olyan legyen, aki ízig-vérig állambiztonsági emberré válhat, akit ebben a minőségében a kapcsolattartóján kívül mást nem ismer.”⁸⁰ Az 1989. évi munkabeszámoló már az „új idők új dalainak” megfelelően a Belső Biztonsági Szolgálat elnevezést használta. Az elnevezés változott, a célkitűzés azonban visszaköszönt: „Országos viszonylatban megállapítható, hogy a hálózatok többsége továbbra is hajlandó az együttműködésre, magáévá tette a biztonsági szolgálat új koncepcióját [...] segítségükkel elérhető volt, hogy valamennyi jelentős szerveződésben mélységi információszerzésre képes a szolgálat.[...] Fontos feladata a különböző aktív társadalmi csoportokban bevezetett hálózatoknak a befolyásolás, a szélsőséges elképzelések tompítása, leszerelése, eltérítése. [...] Előbbre kell lépni a kiválasztó, tanulmányozó, beszerző munkában annak érdekében, hogy a hálózati kontingens olyan kvalifikált, mélységi információszerzésre alkalmas személyekkel bővüljön, akik az alkotmányellenes, törvénysértő cselekmények felderítésén túl alkalmasak és képesek a szélsőséges elképzelések leszerelésére, a kívánatos hatás gyakorlására.”⁸¹

A III/III-as Csoportfőnökség parancsnoki értekezletén, az 1989. június 5-én elhangzó, összegzés legalább is elgondolkodtató: „Nagy és fontos feladat, hogy a megtartás, a megerősítés érdekében világossá tegyük a hálózati kontingens számára, hogy ha valaha, akkor most teljes érdekazonosság fűz össze bennünket. Most tehetjük a legtöbbet, hogy a jogállamiságba való demokratikus átmenet békés körülmények között, az MSZMP vezetésével valósuljon meg. Ha nem így lesz, akkor kell félni attól, hogy a titkok kikerülnek. Úgy is fogalmazhatnánk, hogy »egy csónakban evezünk«.”⁸²

A rendszerváltást követő években, a tervezett „megfuttatások” haszonélvezőibe és a tervezett lejáratások elszenvedőibe lépten-nyomon beleütköztünk. Ezek

⁸⁰ ÁBTL 1.11.1. ÁBMHT 163.d. Emlékeztető a BM III/III-2. Osztály 1989. június 22-i értekezletéről, 1989. június 22.

⁸¹ ÁBTL 1.11.1. ÁBMHT 163.d. Értékelő jelentés a Belső Biztonsági Szolgálat 1989. évi munkájáról, 1989. december

⁸² ÁBTL 1.11.1. ÁBMHT 58.d. Emlékeztető az 1989. június 5-i parancsnoki értekezletről, 1989. jún. 8.

a befolyásolás eszközeiként szervesen összetartoztak, egymást feltételezték és erősítették, hiszen ha hiteles embereket egyszerű agyonhallgatással vagy aktív lejáratással sikerült a közélet és a nyilvánosság partvonalán kívülre szorítani, a hálózati kombinációk szempontjából kulcsfontosságú személyeket pedig könnyebben lehetett felemelni és pozíciókba helyezni. Ezeknek a befolyásoló műveleteknek a megvalósításához elsősorban a média nyújtott nélkülözhetetlen terepet: a megfuttatottakból „hősök”, „sztárok”, média-celebek és politikai megmondó-emberek lettek, a kiszorítottak és lejáratottak pedig aligha tehettek mást, mint hogy sértődötten vagy sztoikusán elfogadják a méltánytalanságot és tudomásul veszik frusztrált helyzetüket.

A rendszerváltást követően a régi hálózat emberei, ügynökök, titkos munkatársak, társadalmi kapcsolatok között vélhetőleg bőven akadtak olyanok, akik a megváltozott körülmények között sem élhettek szabadon visszanyert szabadságukkal, mivel tartaniuk lehetett attól, hogy a kompromittálásukra továbbra is alkalmas dokumentumok Damoklesz kardjaként lebeghetnek a fejük fölött. A zsarolhatóság továbbélő kérdése az ad hoc bizottsági meghallgatások visszatérő témája volt, ami persze egyben a paradox önmentés kényelmes lehetőségét nyújthatta az állambiztonsági vezetők kezébe: „[...] *mi biztosít engem, meg másokat, akik a szolgálatért felelősek, hogy valaki nem fog ismételtlen a hóna alá egy-egy dossziét [...] és nem sétál el valamelyik párthoz, valamelyik politikai mozgalomhoz vagy sajtóorgánumhoz*”⁸³ – tette fel a kérdést Ilcsik Sándor. Bizonyos, hogy a rendszerváltás idején a zsarolhatóság keresztjét sokan hordozták és cipelték magukkal...

Az állambiztonsági szolgálatok egykori hálózati térképe napjainkban sem vált teljességgel átláthatóvá. A megválaszolatlan kérdések velünk maradtak, például ismereteink vakfoltjairól, homályban hagyott kapcsolatokról, dezinformációs játsszmákról, a titkokra rátelepült legendákról és a mérgező örökség évtizedekre nyúló terheiről és talányos következményeiről.

⁸³ OGY IL E.gyűjtemény BB-0021/1990 (1990.február 8.) Ilcsik Sándor belügyminiszter-helyettes meghallgatása 51.o.